

Kysyä, kuunnella, toimia

*haastatteluja
feministisestä
kuratoinnista*

Eeva Holkeri
Maisterin opinnäytetyö
Praxis-maisteriohjelma
Taideyliopiston
Kuvataideakatemia
7.1.2019

**KUVATAIDE-
AKATEMIA**

X TAIDEYLIOPISTO

Kysyä, kuunnella, toimia – haastatteluja feministisestä kuratoinnista

Eeva Holkeri
Maisterin opinnäytetyö
Praxis-maisteriohjelma
Taideyliopiston Kuvataideakatemia
7.1.2019

opinnäytteen ohjaaja:
Anna Jensen

opinnäytteen tarkastajat:
Saara Särmä
Annamari Vänskä

graafinen muotoilu:
Timo Takala

Tiivistelmä

Opinnäytetyöni *Kysyä, kuunnella, toimia – haastatteluja feministisestä kuratoinnista* tarkastelee feministisen kuratoinnin käytänteitä ja muotoja vuonna 2018 suomalaisessa taiteen kentässä. Analysoin kuuden kuraattorin vastauksia, joita keräsin haastatteluissa keväällä 2018. Haastateltavina olivat Ramina Habibollah, Nayab Ikram, Laura Lilja, Hanna Ohtonen, Elina Suoyrjö ja Selina Väliheikki.

Opinnäytetyössäni hyödynsin kuuntelevan haastattelun metodia. Esitettyjä kysymyksiä oli seitsemän ja nauhoitettua haastatteluaineistoa tallentui noin kuusi tuntia. Ensimmäinen haastattelukysymys etsi feminismien ja kuratoinnin määritelmiä. Toiseksi pureuduttiin siihen, miten feministinen näkökulma tulee esiin kuratointityössä. Kolmas kysymys käsitteli näyttelyitä ja tapahtumia, joita haastateltavat olivat kuratoineet. Neljänneksi keskittyttiin kuraattorien näkemyksiin heidän toimintansa vaikuttavuudesta. Viidennessä kysymyksessä paneuduttiin feministisen toiminnan ja toimijuuden vaikeuteen ja sen mahdollisiin varjopuoliin. Kuudenneksi käsiteltiin vaikuttimia ja inspiraatiota. Viimeinen seitsemäs kysymys keskittyi haastateltavien feministiseen polkuun ja historiaan.

Feministinen asenne läpileikkaa feministisen kuraattorin kaikkea toimintaa. Toiminta huomioi moninaiset sukupuolet ja sukupuolettomuudet, pyrkii horjuttamaan normeja, haastamaan patriarkaalisen ajattelun ja toiminnan malleja ja suhtautumaan sekä omaan että muiden toimintaan kriittisesti. Feministinen kuraattori yrittää tunnistaa vaiennetut äänet, kuuntelee eettisesti ja kyseenalaistaa itsestään selvyyksiä.

Sisällys

Tiivistelmä	3
Sisällys	4
1 Aluksi	7
Feministinen polkuni ja paikkani taidekentässä	10
Keskeiset käsitteet: feminismi, kuratointi	12
Kuusi haastateltavaa, viisi haastattelua	16
Kysyä ja kuunnella	18
Haastattelukysymykset	20
2 Toiminnan määrittäminen	22
Minun feminismini	22
Entä kuratointi?	26
Välittäminen	28
Akateemisuus ja käytännöllisyys	30
3 Kuratoinnin raamit	33
Kenen ääni kuuluviin?	35
Yhdessä tekeminen	37
4 Näyttelyprosessit	41
Normikriittisyys	44
Taiteilijan kohtaaminen	45

5 Toiminnan vaikuttavuus	48
Rakenteet näkyviin	49
Etuoikeudet	51
6 Toimijuuden haasteet	54
Feministisen työn helpottuminen	55
Ilon pilaaminen	56
7 Inspiraation lähteet ja vaikuttimet	59
Rooli- ja toimintamallit	60
Kohtaamisen tärkeys	64
8 Feministinen polku	65
Esikuvat	67
Muuttuvat feminismit	68
Lopuksi	71
Lähteet	77
Kiitos	81

1 Aluksi

Kuratointi, sen tavoitteet ja keinot ovat läsnä entistä voimakkaammin suomalaisen taidekentän diskursseissa. Yksi varteenotettava syy keskustelun voimistumiselle on kuraattorikoulutuksen aloittaminen 2010-luvulla Suomessa¹.

Opinnäytetyössäni tutkin haastatteluaineistoon nojautuen, miten feminististä kuratointia harjoitetaan suomalaisessa taidekentässä. Tutkimuskysymystäni pohdin haastattelumateriaalin avulla sekä seuraavien kysymyksenasettelujen kautta: Miten feministinen kuraattorius määritellään? Miten feministinen toimijuus kuraattorin työssä näkyy?

Olen haastatellut opinnäytetyötäni varten kuutta kuraattoria, jotka paikantavat itsensä feministeiksi. Oletus feministisiin arvoihin sitoutumisesta kuratointityössä löytyy tutkielmani lähtöasetelmista. Oma asenteeni sekä haastateltavien ajatukset feminismistä ovat positiivisia. Tämä on väistämättä vaikuttanut tapaani suhtautua haastateltaviin, käsiteltyihin aiheisiin ja haastatteluaineistooni.

Feministinen tutkimusasenne antaa minulle kehikon tai eräänlaisen turvan, minkä avulla tarkastelen kuratointia. Opinnäytetyössäni toivon kiinnittyväni feministiseen traditioon, tapaan ajatella ja toimia.

¹ Kuratoinnin ja näyttelypedagogiikan maisteriohjelma – *CuMMA* (*Curating, Managing and Mediating Art*) aloitti syksyllä 2010 Aalto-yliopistossa ja Kuvataideakatemia *Praxis – taiteen esittämiskäytäntöjen* maisteriohjelma vuonna 2012 Taideyliopistossa.

Opinnäytetyöni keskittyy keväällä 2018 käytyyn keskusteluun, jota haastatteluaineistoni edustaa. Runsaan ja syvällisen haastatteluaineiston perinpohjainen hyödyntäminen ja materiaalin analysoiminen ovat tutkielmani fokuksessa. Tulevaisuudessa kiinnostavaa olisi kontekstualisoida haastatteluaineisto laajempaan keskusteluun ja kansainväliseen kenttään, sekä monipuoliseen olemassaolevaan lähdeaineistoon ja keskustelunavauksiin. Jatkotutkimuksen kannalta kiinnostavaa olisi myös kontekstualisoida haastatteluaineisto museomaailmaan. Feministisenä museokuraattorina toimiminen ja museo-kontekstin valottaminen toisivat uuden tason feministiseen kuratointiin ja sen määrittelyyn instituutionäkökulmasta.

Huomioni mukaan opinnäytetyöni kirjoitusajankohtana feministiseen toimintaan sitoutuminen on ollut esillä entistä enemmän kuratoinnin praktiikoissa. Esimerkiksi Koneen Säätiö on rahoittanut vuosien 2017–2018 aikana useampaa feminististä hanketta. *Nynnyjen* (Hanna Ohtonen ja Selina Väliheikki) projekti *What Can Feminism Do?* sai rahoitusta vuonna 2017 tutkimustyötä ja feministisen kuratoinnin metodien hahmottamista varten. Vuonna 2018 Helsingin Feministinen Salaseura (Amanda Palo, Anna Vanninen, Iida-Maria Heinonen, Karoliina Hellberg, Katri Naukkarinen, Kreeta Salminen, Noora Dadu, Olga Palo, Piia Peltola, Saara Kotkaniemi) sai vuosiapurahan feministisen teorian soveltamiseen taideprosesseissa.

Keskustelutilaisuuksia, lukupiirejä ja näyttelyitä feministisestä kuratoinnista ja feminismistä taiteen kontekstissa nousee esiin tasaisesti. Piirit ovat niin sanotusti melko pienet ja monet tekijät ja toimijat ovat tuttuja haastatteluistani. Halu toimia feminismiin viitoittamalla tiellä kuratoinnissa kertoo siitä, että myös taidekentän rakenteet ovat normien puristuksessa. Toimintojen muuttaminen on hidasta, jopa tuskallista, mutta viitteitä siitä että rakenteet myös horjuvat, löytyy.

Koen suurta iloa, että esimerkiksi Mustarinda-seura kutsui kesän 2018 näyttelynsä kuraattoreiksi *nynnyt* Hyrynsalmelle tai että Feministinen foorumi (FemF) jatkoi työtään vuotuisessa tapahtumassaan marraskuussa 2018. Loppuvuodesta 2018 järjestettiin intensiivikuraattori-residenssi Hanasaareissa feministikuraattoreille ja tälläkin hetkellä aivan varmasti mielen sopukoissa, keskusteluissa ja sähköposteissa kehkeytyy feministisiä näyttelykonsepteja, kuratoinnin määritelmiä ja pohdintoja yhdenvertaisesta, patriarkaattia haastavasta, antirasistisesta toiminnasta.

Omalla kohdallani ajattelen, että kiinnostukseni ja haluni kuratoida feministisesti, on yksi askel isommassa kokonaisuudessa. Se, että päädyin työssäni feministisen kuratoinnin äärelle ja sain keskustella asiasta asiantuntijoiden, kuraattorien kanssa, on kullan arvoista muun muassa oman kuraattoriuuteni määrittelyssä.

Haastattelumateriaalin lisäksi tärkeäksi lähteeksi minulle muodostui vuonna 2018 ilmestynyt Maryan Abdulkarimin ja Eveliina Talvitien toimittama *Noin kymmenen myyttiä feminismistä*. Teos ei ole tiukan akateemisteoreettinen, mutta sain tukea tekstistä ja sen tavasta tiivistää, yksinkertaistaa ja selittää vaikeitakin ilmiöitä. Toinen tärkeä lähde oli Taru Elfvingin ja Mika Hannulan toimittama suomalaista kuratointia käsittelevä artikkelikokoelma *Kuratointi – Yhdeksän nykytaiteen kuratoinnin käytäntöä* (2017). Kun teosta kävi tiheällä kammalla läpi, löytyi siitä vain murunen feministisestä kuratoinnista. Tämä huomio kertoi mielestäni myös siitä, että feministinen kuratointi ei ole suomalaisessa kontekstissa valtavirtaa ja siitä tulisi puhua ja kirjoittaa entistä enemmän. Ehkä juuri feminismin poissaolo teki teoksesta huomattavan.

Haastateltavissani ei ole yhtään museossa työskentelevää kuraattoria². Museoissa feministejä on aivan varmasti, mutta haastatteluaineistossani heitä ei ole. Feminismi on ollut osa suomalaista museotyötä väistämättä, mutta feministisen toimijuuden ääneen artikulointi ei välttämättä ole ollut yhtä voimallista kaikkina aikoina. Feministiselle toiminnalle on voinut myös olla toisenlaisia nimiä. Toisaalta uusien tulkintojen tekeminen ja historian uudelleen kirjoittaminen, on myös ollut läsnä osana museoiden toimintaa jo pitkään.

Museotyössä erilaisten ideologioiden julkituominen saattaa olla hankalaa, mikäli esimerkiksi organisaation johto tai rahoittajat eivät sitoudu samaan arvopohjaan tai sitä ei ole kirjattu museon toimintalähtökohtiin. Toisaalta feminismissä keskeiset arvot, kuten tasa-arvo³,

2 Esittelen haastateltavat tarkemmin alaluvussa ”Kuusi haastateltavaa, viisi haastattelua”

3 Määrittelen tasa-arvon tasa-arvoasiain neuvottelukunnan määritelmää myötäillen: ”Yhteiskunnalliset tehtävät, oikeudet ja velvollisuudet koskevat yhtäläisesti kaikkia sukupuolesta riippumatta, jolloin jokaisella yksilöllä on mahdollisuus toteuttaa itseään ilman, että hänelle asetetaan esteitä sukupuolensa perusteella. [...] Tasa-arvoinen kohtelu ja tasa-arvoiset mahdollisuudet ovat jokaisen ihmisen perusoikeuksia.” (Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 2018.)

yhdenvertaisuus⁴ ja syrjimättömyys ovat asioita, joita pyritään myös museotyössä usein huomioimaan.

Kansainvälisellä kentällä esimerkkejä feministisistä museoista tai vastaavista näyttelyorganisaatioista on muun muassa Tanskassa Århusissa toimiva *Kvindemuseet* (*The Women's Museum*) tai *Elizabeth A. Sackler Center for Feminist Art*, joka toimii osana *Brooklyn Museumia* New Yorkissa. Edellä mainittuja toimijoita on Laura Diaz Ramos tutkinut *Feminist Curatorial Interventions in Museums and Organizational Change: Transforming the Museum from a Feminist Perspective* -väitöskirjassaan vuonna 2016.

Diaz Ramosin tutkimus pohjaa oman tutkielmani tavoin feminististen toimijoiden haastatteluihin ja niiden analyysiin. Isoin ero on se, että Diaz Ramos on haastatellut instituutioiden edustajia, toisin kuin minä. Hän painottaa feministisen toiminnan muutosvoimaa ja -mahdollisuutta instituutioissa: "[...] tämä tutkimus määrittelee uudelleen feministisen kuraattoriuuden strategiana ja interventiona, joka pyrkii uudelleenrakentamaan museota ja muuttamaan sitä perustavanlaatuisella tavalla."⁵ (Diaz Ramos 2016, 8, 2.)

Feministinen polkuni ja paikkani taidekentässä

Oma kiinnostukseni feministiseen kuratointiin pohjautuu osittain polkuun, jonka olen kulkenut feministisen taiteiden tutkimuksen parissa. Valmistuin vuonna 2006 Turun yliopiston humanistisesta tiedekunnasta taiteiden tutkimuksen laitokselta. Tekemäni taidehistorian pro gradu -tutkielman teoreettinen viitekehys pohjasi

4 Oikeusministeriön Demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksikkö määrittelee yhdenvertaisuuden seuraavasti: "Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakauksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa henkilöön liittyvät tekijät, kuten syntyperä tai ihonväri, eivät saisi vaikuttaa ihmisten mahdollisuuksiin päästä koulutukseen, saada työtä ja erilaisia palveluja - perusoikeudet kuuluvat kaikille." (Yhdenvertaisuus 2018.)

5 "[...] this thesis redefines feminist curatorship as a broad strategy and an intervention that aims at reconstructing the museum and changing it in a fundamental way." (Diaz Ramos 2016, 8, 2.), vapaa käännös Eeva Holkeri

vahvasti feministisiin kysymyksenasetteluihin. Tutkielmassani keskityin muun muassa sukupuolen ja identiteetin esityksiin ja mainosvalokuvien queer-luentaan (Holkeri 2006).

Taideyliopiston Kuvataideakatemian *Praxis – taiteen esittämiskäytäntöjen* maisteriohjelman opintojeni myötä olen uudelleenmiettinyt suhdettani feminismiin ja feministiseen teoriaan. Isoimman sysäyksen sukupuoli- ja tasa-arvoajatuksille antoi loka–marraskuussa 2016 järjestetty Teatterikorkeakoulun Antirasistinen feministinen iltakoulu. Koreografi Sonya Lindfors ja tutkija Olga Palo fasilitoivat kurssia, joka pureutui arkipäivän feminismiin, rodullistamiseen, sortoon, epätasa-arvoon ja toiseuttamiseen.

Oma kimmokkeeni osallistua kyseiseen iltakouluun kumpusi siitä, että kaipasin takaisin feminismin äärelle. Olen työskennellyt viimeiset kymmenen vuotta taidemuseossa ja työelämän pyörteissä feministiset ajatukseni olivat painuneet kuin huomaamatta taka-alalle. Minulle tärkeät asiat tuntuivat olevan vain paperilla tärkeitä, eivät niinkään arjessa tai kuratoriaalisessa toiminnassa.

Tavoitteeni on tulevaisuudessa hyödyntää feministisiä arvoja omassa työssäni. Olen isojen, monimutkaistenkin kysymysten äärellä: Millaista kuraattoriutta haluan harjoittaa? Millainen kuraattori olen? Millaisella arvopohjalla toimin? Miten ja mihin toimintani vaikuttaa?

Minulle tutuin työympäristö on taidemuseo. Museo toimii omien arvojensa, tavoitteidensa, visionsa ja resurssiensa puitteissa. Arvot korostavat usein tutkimusta, säilyttämistä ja yleisölähtöisyyttä. Museot tekevät laajaa näyttely- ja tapahtumaohjelmaa monenlaisille kävijäryhmille ja kuraattoriutta on harjoitettu museoissa vähintään yhtä pitkään kuin itse museotyötä. Museot edustavat *par excellence* instituutiota, pysyvää kivijalkaa, joka kohtaa väistämättä myös kritiikkiä.

Museoiden esine- ja taidekokoelmien kartuttamiseen liittyvät kysymykset, kuten kartuttamisen kolonialistinen traditio tai se, kenen tarinoita kerrotaan ja millä tavalla, ovat osa usein vaiettua museohistoriaa. Museoihin kohdistuva kritiikki, jota harjoitetaan sekä kentän sisällä että ulkopuolella, on osa instituutiokritiikkiä, jolla on pitkät perinteet. Instituutiokritiikki on myös osa nykytaiteen kieltä ja ilmenemismuotoa. Oleellisia kysymyksiä instituutiokritiikissä ovat: kuka saa päättää, miten kokoelmaa kartutetaan, miten taidetta esitetään,

kuka sitä rahoittaa ja kuka taiteesta puhuu ja saa puhua? Nämä kysymykset ovat myös feministisessä kuratoinnissa keskeisiä.

Minulle museo on ollut – ja miksei edelleenkin ole – suuri rakkaus. Paikka ja tila, joka tarjoilee loputtomasti mahdollisuuksia, tutkittavaa, koettavaa. Se, että olen ollut hetken irti museokontekstista⁶, on tuottanut uudenlaisia, hieman ristiriitaisiakin ajatuksia. Tällä hetkellä pohdin, miten harjoittaa feminististä toimijuutta instituution sisällä? Miten sovittaa omat arvot museon arvoihin?

Henkilökohtainen syy asemoitumiseeni feministinä ja haluna tehdä feminististä tutkimusta on se, että minulle feministinen maailmankatsomus on tärkeä asia ja aihe. Kriittinen näkökulma vallitsevia asetelmia ja normeja kohtaan, on oleellinen kaikilla elämän alueilla. Monet asenteet ja totutut tavat kietoutuvat patriarkaalisiin rakenteisiin niin vahvasti, että niitä on vaikea edes tunnistaa. Kyse on ennen kaikkea rakenteista, joihin on sisään kirjattu tietyt toiminta- ja ajattelumallit. Rakenteiden tunnistaminen on välillä vaikeaa, mutta oleellista. Rakenteiden avaaminen, purkaminen ja uudelleen määrittely sekä samalla toiminnan muuttaminen, on kaiken keskiössä.

Maryan Abdulkarim ja Eveliina Talvitie määrittelevät *Noin 10 myyttiä feminismistä* -teoksessaan (2018) patriarkaatin olevan yhteiskunta, jossa elämme ja sen sosiaaliset normit. Jokainen meistä osaltamme vahvistaa tai haastaa sen olemassaoloa. (Abdulkarim & Talvitie 2018, 45.) Eveliina Talvitie toteaa osuvasti: ”Kysehän ei ole siitä, että feministit tekisivät yksinkertaisista asioista monimutkaisia vaan siitä, että asiat, joita feminismi pyrkii muuttamaan, ovat rakenteellisia ja siksi monimutkaisia. Kaikki vaikuttaa kaikkeen.” (Abdulkarim & Talvitie 2018, 49.)

Keskeiset käsitteet: feminismi, kuratointi

Tutkielmani kannalta keskeisiä käsitteitä ovat feminismi ja kuratointi. Molemmat käsitteet ovat pitkäikäisiä ja historiallisia. Erityisesti feminismi kytkeytyy jatkumoon, joka kulkee, muuntuu ja mukautuu

6 Jäin opintovapaalle museotyöstä syyskuussa 2016 ja opiskelin Taideyliopiston Kuvataideakatemiassa Praxis – taiteen esittämiskäytäntöjen ja kuratoinnin maisteriohjelmassa aktiivisesti kesäkuuhun 2018 asti.

jatkuvasti. Tutkielmassani tukeudun niin kutsuttuun viimeiseen feminismin aaltoon, intersektionaalisuuteen, mutta keskustelut resonoivat myös syvemmässä aikaperspektiivissä.

Maryan Abdulkarimin ja Eveliina Talvitien laatima määritelmä intersektionaalisesta feminismistä kuuluu näin:

Intersektionaalinen feminismi ottaa huomioon sukupuolen ohella muut yksilön elämässä vaikuttavat muuttujat, kuten taloudellisen tilanteen, toimintakyvyn, seksuaalisen suuntautumisen, ihonvärin, uskonnon ja sukupuolen ilmenemismuodon. Intersektionaalinen feminismi nimensä mukaisesti tarkastelee erilaisten syrjintäperusteiden risteämäkohtia ja vaikutuksia yksilön kannalta. Intersektionaalinen feminismi pyrkii tekemään nämä syrjinnän rakenteet näkyviksi ja rakentamaan yhteiskuntaa, jossa yksilön vapautta ei määritellä ulkoisten ominaisuuksien, sosiaalisen luokan tai sen perusteella, ketä rakastaa. (Abdulkarim & Talvitie 2018, 29.)

Intersektionaalinen feminismi huomioi rakenteellisen sorron, luokan ja rodun merkityksen ja ennen kaikkea sen, että naisen ja naiseuden määritelmän sisällä on monia risteäviä, muuttuvia ja ristiriitaisiakin tekijöitä. Sarjakuvataiteilija Warda Ahmed huomauttaa tekstissään *Suomi ei ole valmis, koska minua ei ole kuultu* vuodelta 2016, että feminismi tarvitsee muutosta, joka tapahtuu sisältä ulospäin: ”Feminismi ei ole vain nais erityisistä, valkonormatiivista tai keskiluokkaista” (Ahmed 2016, 46).

Feminismi on jaettavissa neljään aaltoon. Ensimmäinen aalloista pyrki edistämään miesten ja naisten välisen tasa-arvon toteutumista yhteiskunnassa. Aalto on lähtöisin 1700-luvulla muun muassa Mary Wollstonecraftin *Naisten oikeuksien julistuksesta*. Toinen aalto kiinnittyy 1960-luvun Yhdysvalloissa syntyneeseen liikkeeseen, joka keskittyi vallan jakautumiseen sukupuolten välillä ja nais erityisyyteen. Kolmatta aaltoa kutsutaan postfeministiseksi, joka nosti ihonvärin ja luokan keskiöön. Tällä hetkellä puhutaan feminismin neljännestä aallosta, joka määrittyy intersektionaalisuuden kautta. Vähemmän kuullut äänet nousevat haastamaan muun muassa valkoisuuden normia feminismin sisällä. (Abdulkarim & Talvitie 2018, 122.)

Minulle feminismissä on kyse yhdenvertaisuuden kysymyksistä ja

vaatimuksista. Sosiaalisesti rakentuneen määritelmän, sukupuolen, ei tulisi toimia arvostuksen tai mahdollisuuksien mittarina.

Ajatukseni feminismistä ei kiinnity binäärisiin sukupuoliin tai sukupuolettomuuksiin, vaan kaikkia olentoja tulisi kohdella samanarvoisesti taustasta – ikä, luokka, uskonto, etnisyys, seksuaalisuus – riippumatta. Tämä vaatimus näyttää paperilla helpolta, mutta kohtaan arjessa ja omissa ajatuksissani jatkuvasti sokeita pisteitä, jotka pönkittävät erilaisia sortavia rakenteita ja pyrkimystä normatiivisuuteen. Oman tekemisen ja toiminnan kriittinen tarkastelu kuratoinnin kontekstissa on ensisijaista.

Olen korkeasti koulutettu, pääkaupunkiseudulla asuva kantasuomalainen, joka nauttii monia etuoikeuksia. Minun on esimerkiksi monin verroin helpompi työllistyä, kuin maahanmuuttajanaisten. Se, että puhun feministisestä kuratoinnista ja feministisestä asenteesta, määrittävät kohdallani taustani ja etuoikeuksieni kautta. Mahdollisuus tehdä esimerkiksi kuraattorin työtä, tekee minusta myös vallankäyttäjän, joka ottaa asemansa helposti annettuna. Minulle feministinen asenne tarkoittaa myös sitä, että pyrin suhtautumaan omaan kuratointityöhöni kriittisesti, huomioimaan omat etuoikeuteni ja toimimaan läpinäkyvästi.

Feminismi tarkoittaa minulle myös sukupuolien välisten hierarkioiden purkamista. Edelleenkin Suomessa ei toteudu sukupuolten (kaksi binääristä sukupuolta) välinen palkkatasapaino. Taidekontekstissa puhutaan edelleen taiteilijoista, jolloin sisään kirjattuna oletuksena tarkoitetaan usein miestaiteilijoita. Todella usein myös museoiden näyttely- ja hankintapolitiikka rakentaa yhä miehistä taidehistoriaa (ks. esim. Luutonen 2017, 206).

Hanna Ohtonen ja Selina Väliheikki muodostavat *nynnyt*-kuraattoriduon. Ohtonen ja Väliheikki ovat julkaisseet *nynnyt*-verkkosivullaan *nynifeston* (vrt. manifesti), missä he määrittelevät feminismin näin:

Meille feminismi tarkoittaa toivoa:

Se on patriarkaatin vastustamista

Jaettua vastarintaa normeja kohtaan

Solidaarisuutta sorrettuja ja tukahdutettuja kohtaan.

Meille feminismi on oppimista: itsestämme, omasta paikastamme maailmassa sekä suhteestamme toisiin olentoihin.

Feminismi opettaa meitä huomaamaan omat haasteemme ja omat etuoikeutemme.

Se tarkoittaa sitä, että emme koskaan ole valmiita vaan aina moninaisia, ikuisesti osittaisia ja puolueellisia, ja toistuvasti purettavissa osiin toistemme toimesta. (...)

(nynnyt 2017)

Nynnyille feminismi määrittyy ”teoriana, joka käsittelee sukupuolien välistä poliittista, ekonomista ja sosiaalista tasa-arvoa” (nynnyt 2017, Merriam-Webster Dictionary, nynnyjen suomennos). Ohtosen ja Väliheikin feminismi on normikriittistä ja se pyrkii huomioimaan sorretut ja tukahdetut. Oppiminen ja omien etuoikeuksien havainnoiminen ovat oleellisessa asemassa.

Anu Koivunen ja Marianne Liljeström kirjoittavat vuonna 1996 julkaistussa *Kritiikki, visiot, muutos – feministinen purkamis- ja rakennusprojekti* -artikkelissaan, että ajatusta naiseudesta universaalina kokemuksena naisten keskuudessa alettiin jo 1970-luvulla kritisoida erilaisia naisia poissulkevana. Nais- ja kokemuskäsitteiden yleistävää ja yhtenäistävää luonnetta sekä niihin kätkeytyvää valkoisuuden, keskiluokkaisuuden ja heteronormatiivisuuden normeja tehtiin näkyviksi. (Koivunen & Liljeström 1996, 20.)

Kuratoinnin käsitettä ja olemusta olen pohtinut aktiivisesti koko *Praxis*-maisteriopintojeni ajan elokuusta 2016 lähtien. Minulle tuntuu on instituution sisällä toimiminen, joka usein painottuu tuotannollisiin töihin, mutta myös rajatun toimintaympäristön tuomaan turvaan ja ammattimaisten kollegoiden tukeen. Olen toki saanut toteuttaa näkemyksiäni ja halujani näyttely- tai tapahtumaohjelman suunnittelussa, mutta kuratoinnin tapoja, tavoitteita ja tarpeellisuutta en ole kovinkaan syvällisesti ennen *Praxis*-opintojani miettinyt.

Ehkäpä oireellisesti, ajatellen kuratoinnin käsitteen liukkautta ja vaikeasti määritettävyyttä, tiettävästi ensimmäinen suomenkielinen kuratointia käsittelevä artikkelikokoelma ilmestyi vasta keväällä 2017. Taru Elfvingin ja Mika Hannulan toimittama *Kuratointi – Yhdeksän nykytaiteen kuratoinnin käytäntöä* esittelee yhdeksän tekstin avulla kuratoinnin praktiikkaa ja kuraattoriutta Suomessa. Kirjoittajat edustavat kuraattorikenttää vapaista kuraattoreista instituutioiden, kuten museoiden ja gallerioiden piirissä toimiviin. Elfving arvioi kuraattorikoulutuksen alun sysäykseksi käsitteen vakiintuneemmalle käytölle.

Toki kuratointia on Suomessa tehty jo pitkään, vaikka työtä olisi kutsuttu muilla nimikkeillä eikä sitä ole aina tunnistettu, saati artikuloitu. (Elfving 2017a, 11–12.)

Minulle kuratointi tarkoittaa tällä hetkellä ennen kaikkea kuuntelua: taiteilijan, oman kriittisen äänen, yhteistyötahojen ja jälleen kerran taiteilijan. Kuunteleminen voi helposti olla näennäistä. Omat intressit tai vaikkapa instituution ääni painavat päälle ja tukahduttavat oleellisen, eli aidon kuuntelemisen. Aito kuuntelu johtaa usein myös aitoon keskusteluun. Minusta ideaali tapa tehdä kuratointia on sellaista, jossa toimii oman arvomaailmansa mukaisesti kuunnellen myös muita ääniä ja muiden vaatimuksia, unohtamatta omia näkemyksiään ja itselle tärkeitä asioita.

Mika Hannula on kirjoittanut teoksessaan *Politics, Identity and Public Space* eettisen kuuntelemisen taidosta ja vaikeudesta. Eettinen kuunteleminen ei Hannulan mukaan ole missään nimessä helppoa ja sen ytimessä ovat motivoituneisuus ja omien tavoitteiden ja intressien artikulointi henkilöitä kohtaan, joita kohtaa ja joiden kanssa keskustelee. (Hannula 2009, 50–51.)

Kuunteleminen ja aika ovat sidoksissa toisiinsa. Jotta voi kuunnella aidosti, on sille ja keskusteluille oltava mahdollisuuksia, hetkiä toteutua. Kiireettömyys tai vähintään illuusio kiireettömyydestä, on yksi keskeinen asia, joka onnistunutta kuratointia määrittää. Taru Elfving painottaa *Metsää puilta – paikkasidonnaisen taiteen kuratoinnista* -tekstissään sitä, että kuraattorilla on oltava aikaa kaikille ja kaikelle, kuuntelulle, kyselylle, ajattelulle, neuvottelulle, tulkkaukselle, kahvinkeitolle. (Elfving 2017a, 17.) Elfving kiteyttää kuraattoriuuden ja paikantumisen seuraavasti: "[...] kyse on siitä, miten kuraattorina paikantaa itsensä ja työnsä: valinnoista ja siitä seuraavista vaikutuksista sekä valmiudesta olla vastuullinen myös kohtaamisissa, joita ei ole voinut itse valita." (Elfving 2017b, 33–34.)

Kuusi haastateltavaa, viisi haastattelua

Haastattelin yhteensä kuutta kuraattoria. Tein neljä yksilöhaastattelua ja yhden parihaastattelun. Ensimmäisenä tapasin 12.4.2018 kuraattori, Arte ry:n toiminnanjohtaja Elina Suoyrjön Turun Café Artissa. Hänen feministisen kuratoinnin periaatteensa olivat minulle

ohuesti tuttuja *Kuratoi* – *Yhdeksän nykytaiteen kuratoinnin käytäntöä* -teoksen (2017) kautta. Elina Suoyrjö esiintyy julkaisussa Maija Luutosen *Liikerit*-tekstissä, missä hän kertoo feministisestä kuraattoriasenteestaan (Luutonen 2017, 206–207). Törmäsin myös Anu Pasasen tekemään haastatteluun Elina Suoyrjöstä Edit-taidemediassa, missä hän valottaa muun muassa feminististä väitöstutkimustaan ja kuraattoriuuttaan.

Toinen haastateltava oli kuvataiteilija, kuraattori Ramina Habibollah, jonka tapasin Musiikkitalon kahvilassa Helsingissä 13.4.2018. Löysin Habibollahin Feministisen Foorumin verkkosivuilta, kun tutustuin vuoden 2017 *FemF ART* -näyttelyyn, jonka Ramina Habibollah kuratoi Nayab Ikramin kanssa lokakuun lopussa 2017 Kaapelitehtaan Valssaamossa. Aluksi sovin Habibollahin ja Ikramin kanssa parihaastattelun, mutta lopulta haastattelin molempia yksin.

Kuraattoriduo *nynnyt*, eli Hanna Ohtosen ja Selina Väliheikin tapasin 18.4.2018 Feministisessä työtila Poimussa Helsingissä. Haastateltavista *nynnyt* olivat minulle entuudestaan tuttuja ja olin tavannut heidät muun muassa *Praxis*-maisteriopintojen seminaarisissa, kun he kertoivat työstään. Olen seurannut *nynnyjen* verkkosivuja, kuulun heidän postituslistalleen ja osallistunut heidän järjestämäänsä lukupiiriin. Voisin sanoa, että *nynnyt* ovat innoittaneet minut tämän opinnäytetyön äärelle toiminnallaan ja arvoillaan ja tarjonneet minulle esimerkin toimijuudesta, mistä haluan oppia lisää.

Neljäntenä haastattelin kuvataiteilija, kuraattori Laura Liljaa 24.4.2018 Porin taidemuseon kahvilassa. Liljan tekemä taide oli minulle hatarasti tuttua ennen tapaamista. Kiinnostukseni häntä kohtaan heräsi, kun löysin internet-hakujen kautta Liljan verkkosivut, joissa hänen queer-femistinen asenteensa ja kuraattoriuutensa tulevat ilmi.

Viimeinen haastateltava oli valokuvataiteilija, kuraattori Nayab Ikram, jonka kohtasin Turun Café Artissa 2.5.2018. Ikram kuratoi Ramina Habibollahin kanssa vuoden 2017 *FemF ART* -näyttelyn, jonka teemana oli liike ja jonka taustaorganisaationa toimi Feministinen Foorumi. Nayab Ikram ja Ramina Habibollah toimivat kuraattoriduona.

Kysyä ja kuunnella

Lähetin seitsemän haastattelukysymystä kaikille haastateltaville etukäteen sähköpostilla. Käyttämäni haastattelutyyppejä kutsutaan puolistrukturoiduksi haastatteluksi. Kysymykset olivat kaikille samat, mutta mukana ei ollut valmiita vastausvaihtoehtoja, vaan haastateltava sai vastata omin sanoin kysymyksiin. (Eskola & Suoranta 2008, 86.)

Pohjustin haastatteluja kertomalla etukäteen hyvin tiiviisti tutkimusaiheestani ja mainitsin, että haastattelut eivät vaadi valmistautumista. En pyytänyt haastateltavilta kirjallista aineistoa, mutta kerroin, että he voisivat kirjoittaa vastauksia etukäteen itselleen muistiin tai lähettää minulle aineistoa jälkeinpäin. Kukaan haastateltavista ei käyttänyt haastatteluissa kirjoitettua materiaalia ja en myöskään saanut täydentävää aineistoa sähköpostilla haastattelujen jälkeen.

Haastattelut käytiin suomeksi, paitsi Nayab Ikramin kanssa keskustelukielenä oli englanti. Nauhoitin kaikki haastattelut ja kävin aineiston läpi kirjoittaen siitä ylös tutkimukseni kannalta tärkeimpiä kohtia. Haastattelunauhoituksia on yhteensä noin kuusi tuntia. En litteroinut aineistoa kokonaan, vaan poimin sieltä osia. Lopulta kirjoitin myös sanatarkasti ylös suhteellisen paljon suoria lainauksia, joita käytän kaikissa käsittelyluvuissa (luvut 2–8).

Tutkielmassani hyödynnän haastatteluaineiston kohdalla eettisen kuuntelemisen periaatteita. Koska oma kuraattoriasenteeni pyrkii sitoutumaan aitoon ja vastavuoroiseen kuunteluun, sitouduin samaan periaatteeseen myös auditiiviseen aineiston kohdalla. Pysin olemaan herkkä, huolellinen ja avoin aineistoni äärellä ja koen siinä onnistuneeni. Kuin huomaamatta löysin samankaltaisia käyttäytymis- ja toimintamalleja haastatteluaineiston purkamisessa ja tavoissa, joita myös tietoisesti kehitän ja hyödyntää kuratoinnissa ja kaikessa toiminnassani, kohdatessani ihmisiä.

Kirjoitustyön lomassa kuuntelin nauhoitteita jatkuvasti uudelleen, vaikka osa aineistosta oli jo puhtaaksikirjoitettua. Haastatteluaineiston kunnioitus ja sen ymmärtäminen syvällisesti nousivat tavoitteiksi, mitä en osannut artikuloida ennen aineiston läpikäyntiä. Kiinnostava ero kirjallisen lähteistön ja auditiivisen haastatteluaineiston välillä on se, että huomasin huolestuvani herkemmin, että irrotan suullisen lausahduksen kontekstistaan irralleen tai että tulkiten haastateltavan sanoman epäsuotuisasti tai jopa väärin, kuin

kirjoitetussa aineistossa. Haastattelumateriaalin herättämä epävarmuus johtui mahdollisesti myös siitä, että aineisto tuntui henkilökohtaiselta ja ainutkertaiselta. Tällaista tunnetta en ole ainakaan vielä kokenut julkaistujen tekstien parissa.

Mielessäni piirtyy uudelleen ja uudelleen kuva ihmisistä ja tilanteista, joita haastatteluissa kohtasin. Haastattelutilanteessa on väistämättä jotain herkkää, koska kyseessä on ihmisen kohtaaminen, kuunteleminen ja myötäeläminen. Kohtasin nämä ihmiset, he antoivat minulle aikaansa ja nyt olen vastuussa siitä, mitä ja miten aineistoa analysoin ja hyödynnän.

Elina Oinas kirjoittaa haastattelun käytöstä feministisenä tutkimusmetodina artikkelissaan *Haastattelu: Kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa* vuodelta 2004. Oinas korostaa feministisen haastattelun peruspiirteinä tavoitetta toimia haastateltavien ehdoilla ja heidän parhaakseen, myös tutkimusprosessin aikana. Oinas painottaa tutkijan omaa paikantumista ja sitä, että tutkija on osallisena aineistoon väistämättä. Tärkeää on esittää sekä tutkija että haastateltavat toimijoina, ei vain aineistona tai lähdemateriaalina. (Oinas 2004, 214; 218.)

Feministinen haastatteluperinne on jaettavissa Elina Oinaksen mukaan kuuntelemaan, keskustelemaan ja kyseenalaistamaan haastattelutyylin. Vallitsevin tyyli on kuuntelemaan, missä haastattelija pyrkii pysymään hiljaa ja antaa haastateltavalle tilaa määritellä keskeisiä aiheita. (Oinas 2004, 226.) Itse valitsin tyylikseni kuuntelevan haastattelun. Tein toki tarkentavia kysymyksiä ja kerroin toisin sanoin, mitä halusin kysyä, mutta annoin haastateltavan vapaasti puhua niin pitkään kuin haastateltava itse halusi.

Kuuntelevan tyylin lisäksi on olemassa keskustelemaan tyyli, joka perustuu näkyvämpään kommentointiin. Kyseenalaistava tyyli on usein haastattelukonventioita vastaan hankaava, koska haastattelija väittää vastaan ja kyseenalaistaa haastateltavan puhetta ja mielipiteitä. Haastattelijan vastaväitteet tai lisäkysymykset voivat myös antaa haastateltavalle tilaisuuden terävöittää puhettaan ja lausumiaan jo haastattelun aikana ja olla haastattelijan tulkintojen puolella tai vastaan niitä. (Oinas 2004, 226–227.)

Anna-Kaisa Rastenberger pohtii *Tietoa, valtaa ja toimintaa* -väitöskirjassaan haastattelumetodia ja muistuttaa, että haastattelut antavat väistämättä tietoa, mutta oleellista on ymmärtää, miten haastateltava merkityksellistää asioita: ”Merkitykset leikkaavat haastattelijan omia

kokemuksia ja näkemyksiä, minkä tiedostaminen tiedon tuotannon prosessissa on keskeistä.” (Rastenberger 2015, 43.)

Rastenberger kirjoittaa haastattelutilanteesta, joka muuttuu keskinäisen kivan kerhoksi. Tällöin on vaarana, että haastateltava muokkaa lausuntojaan niin, että ne vastaavat haastattelijan toiveita tai oletusta siitä, mitä haastattelijalla haluaa kuulla (Rastenberger 2015, 48). Tunnistan Rastenbergerin mainitseman tilanteen myös omista haastatteluistani. Oman aineistoni kohdalla myötämielisyyttä ja yhtämielisyyden konsensusta korostavat se, että haastateltavien ja haastattelijan mielipide feminismin tarpeellisuudesta, tärkeydestä ja toimivuudesta löytyvät jo lähtöasetelmista.

Haastattelukysymykset

Valitsin haastattelukysymykset pitäen mielessäni tutkielmani keskeisimmät tutkimuskysymykset feministisen toimijuudesta ja toiminnan tavoista, jotka määrittelevät feminististä kuratointia. Intressini kysymysten sisällöissä painottui myös termien määrittelyyn.

Ensimmäisenä esittämäni haastattelukysymys oli feminismiä paikantava ***Mitä feminismi sinulle tarkoittaa (miten määrittelet sen)?***. Jatkokysymys koski kuratoinnin määrittelyä, ***Entä kuratointi?***. Osa haastateltavista pitäytyi hyvin tiiviissä vastauksissa ja osa pohti aiheita pitkään ja rönsyillen.

Toisessa kysymyksessä mietittiin, ***Miten feministinen näkökulma tulee esiin kuratointityössäsi?***. Useat esittämäni kysymykset lomittuivat toisiinsa ja kuratointiesimerkit leikkasivat melkein poikkeuksetta kaikkia kysymyksiä, vaikka olin rajannut feministisen kuratoinnin praktiikan kolmanteen kysymykseen.

Kolmas kysymys, ***Kertoisitko jostakin kuratoimastasi feministisestä näyttelystä/tapahtumasta: miten prosessi alkoi ja millainen se oli?***, poiki laajoja vastauksia. Esimerkit näyttelyistä olivat läsnä lähes kaikissa muissakin vastauksissa, koska monet kokivat, että esimerkkien kautta toimintaa oli mielekkäämpää esitellä. Olen koonnut neljänteen lukuun näyttelyitä tai tapahtumia koskevat vastaukset yhteen temaattisen koherenssin takia, vaikka haastattelumateriaalissa aineisto on ripoteltuna laajemmalle.

Hanna Ohtonen ja Selina Väliheikki eivät vastanneet kolmanteen

kysymykseen, koska he työstivät tekstiä vastaavasta aiheesta, kun haastattelu tehtiin ja he kertoivat jo etukäteen, että eivät vastaisi kysymykseen. *Nynnyjen* osuutta kolmanteen kysymykseen ei tutkielmastani tästä johtuen löydy.

Neljäs kysymys koski kuraattorien ajatuksia heidän toiminnastaan ja sen vaikuttavuudesta, ***Mihin haluat toiminnallasi vaikuttaa ja miksi?***. Jälkikäteen huomasin, että kirjasin kysymykseen sisään ajatuksen toiminnan tai tekemisen vaikuttavuudesta, mikä määritteli vastauksia varmasti jonkin verran jo kysymyksen muotoilun takia.

Suunnitellessani haastattelukysymyksiä, *Praxis*-seminaariryhmässä nousi esiin, että kysymyksiin olisi hyvä sisältyä myös negatiivisten ja vaikeidenkin aiheiden käsittelyä, kritiikkiä feminististä toimintaa kohtaan ja itsekritiikkiä. Päädyin valitsemaan mielestäni suorasanaisen kysymyksen feministisen toimijuuden vaikeudesta ja sen varjopuolista viidenteen kysymykseen.

Viides kysymys kuului: ***Mikä feministisessä toimijuudessa on mielestäsi vaikeinta ja mitä sen varjopuolet ovat?***. Vastauksiin sisältyi lopulta vähemmän kritiikkiä, kuin olin ajatellut. Feministisessä toiminnassa on lähes aina mukana kritiikkiä ja itsekritiikkiä, eli toiminta määrittäyty useimmiten kriittisyyden ja kritiikin äärellä. Täytyy myös muistaa, että feminismissä kritiikki kohdentuu niin selvästi patriarkaatin ylläpitämiä rakenteita kohtaan, että sisäänkirjattu kriittinen tapa olla ja ajatella, ovat läsnä jatkuvasti.

Toiseksi viimeinen, kuudes kysymys koski vaikuttimia ja inspiraatiota, ***Kertoisitko sinulle tärkeistä vaikuttimista (esim. tekstit, ajattelijat, näyttelyt, elokuvat tms.)?***. Kannustin haastateltavia pohtimaan kysymystä miltä tahansa elämän tai kulttuurin alueelta ja listasin kysymyksen jatkoksi erilaisia esimerkkejä, joiden ajattelin auttavan. Minulle hienoisena yllätyksenä tuli, että kysymys tuntui monista vaikealta. Ehkä osa ei halunnut lukita inspiraationsa lähteitä tai halunnut nimetä asioita yli toisen ja tästä johtuen kysymys tuntui vaikealta.

Viimeinen seitsemäs kysymys koski haastateltavan feminististä historiaa, ***Millainen feministinen polku sinulla on?***. Kuudes kysymys vaikuttimista ja seitsemäs kysymys feministisestä historiasta kulkivat usealla vastaajalla samoja reittejä. Moni pohti viimeistä kysymystä hyvinkin henkilökohtaisella tasolla.

2 *Toiminnan määritteleminen*

Ensimmäisessä haastattelukysymyksessä, ”mitä feminismi sinulle tarkoittaa (miten määrittelet sen)” ja jatkokysymyksessä, ”entä kuraointi”, tavoittelin käsitteiden määrittelyä. Määritelmien kautta avautuu mahdollisuus paikantaa termit ajalliseen kontekstiin ja ymmärtää niiden historiallisuutta ja sitä, miten kukin yksilö kirjoittaa ne auki. Termien ja toiminnan määrittely liittyy mielestäni kiinteästi arvoihin, joiden kautta toimii ja ideologioihin, joihin sitoutuu. Ei ole yhdentekevää, millä tavalla ja millä keinoin omaa toimintaansa määrittelee ja miten siitä puhuu.

Minun feminismini

Nayab Ikram tiivistää vastauksessaan feminismin yhteen virkkeyseen: ”Feminismi tarkoittaa tasa-arvoa sukupuolien ja kaikkien ihmisten ja olentojen välillä riippumatta seksuaalisesta identiteetistä, sukupuolesta, taustasta, sosiaalisesta asemasta ja taloudellisesta tilanteesta; kaikki ovat tasa-arvoisia.”⁷ (Ikram 2018.)

Intersektionaalisuuden vaatimus tulee Ramina Habibollahin ensimmäisissä sanoissa esiin: ”Feminismi on tasa-arvoa, joka ottaa

7 ”Feminism is about equality between genders and between all human being no matter sexual identity, gender, background, social status, economical situations; everybody is equal.” (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

ihmisten intersektioita huomioon”. Eteenpäin katsova asenne ja itsensä kehittäminen sekä oman että muiden eduksi ovat Habibollahille oleellista: ”Haluan elää feminismin kautta ja avulla ja pyrin kehittämään sitä laajemmaksi ja tasa-arvoisemmaksi ja ottaa mukaan erilaisia näkökulmia ja oppia lisää. [...] Feminismi on itsensä kehittämistä itsensä että muiden eduksi”. (Habibollah 2018.)

Itsensä kehittäminen ja itsekriittisyys ovat oleellinen osa feminististä toimijuutta. Tyytyväisyys vallitsevaan yhteiskunnan tilaan tai paikalleen pysähtyminen eivät varsinaisesti horjuta totuttuja tapoja ajatella, tehdä ja toimia. Kärsivällisyyden ja kärsimättömyyden, totelevaisuuden ja tottelemattomuuden välillä tasapainoilu on jatkuvaa feminististä olemista ja kamppailua.

Laura Lilja ei maininnut intersektionaalinen-termiä ääneen artikuloiden. Hän määrittää itsensä queer-feminismin kautta:

Feminismi on minulle vahvasti queer-feminismiä: tasa-arvoa kaikkien sukupuolien välillä, ei kaksinapaisen sukupuolikäsityksen vahvistamista. Tärkeää on valtarakenteiden tunnistus. [...] Queerin kautta laajentuvat kysymykset sukupuolen tasa-arvon rinnalla, kuten etniset taustat, kieli, vammaisuus. (Lilja 2018.)

Intersektionaalinen feminismi ja queer-feminismi tuntuvat olevan lähellä toisiaan. Onko queer-asenne väistämättä intersektionaalista ja toisin päin vai latistuuko jompi kumpi käsite, jos ne ajattelee synonyymeinä? Queer määritellään verkkosivustolla Queer2017 näin:

Queeriä käytetään sateenvarjoterminä, joka kattaa allensa kaikki sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt. [...] Queer on joustava eikä rajoita ihmisten tuntemuksia, tekoja tai haluja tiukkojen määritelmien sisälle. Vaikka se ensisijaisesti liitetään sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin, myös heterot tai cis-ihmiset voivat kokea itsensä queeriksi. [...] Identiteettikäsitteen lisäksi queer on myös poliittinen ja akateeminen näkökulma, joka kyseenalaistaa yhteiskunnan sukupuoliin, seksuaalisuuteen ja kehollisuuteen liittyviä normeja. [...] Queer-tutkimus ja -poliittisuus nostaa esille rakennettuja normeja, purkaa ne sekä esittää vaihtoehtoja ja uusia mahdollisuuksia vanhojen normien tilalle. (Queer 2017.)

Olen pohtinut feminismin ja tasa-arvon termien käyttöä. Yleensä feminismistä ei puhuta ilman mainintaa tasa-arvosta. Kiinnostavaa on, että valtavirtaiseen tasa-arvopuheeseen ei välttämättä kuitenkaan kirjaudu feminismin vaatimus. Välillä tuntuu myös, että feminismi korvataan tasa-arvon määritelmällä. Feminismi ei kuitenkaan ole yhtä kuin tasa-arvo. Eveliina Talvitie muistuttaa, että tasa-arvokysymyksistä tulee hyvin toimeentulevien ja menestyneiden naisten asia, vaikka niiden pitäisi koskettaa kaikkia. Uskomus siihen, että Suomessa sukupuolten välinen tasa-arvo olisi toteutunut, on heikentänyt yhdenvertaisuuden tavoitteen hahmottamista. (Abdulkarim & Talvitie 2018, 129.)

Selina Väliheikki ajattelee feminismin tehtävänä, jota kuraattori-duo *nynny* tekevät ja johon väistämättä kytkeytyy päämääriä ja tavoitteita. Toimintaa määrittelevät muun muassa tasa-arvon, yhdenvertaisuuden sekä solidaarisuuden tavoitteet. Väliheikki mainitsee itselleen haastatteluhetkellä feminismin tarkoittavan myös kärsivällisyyttä, mutta myös kärsimättömyyttä. (Väliheikki 2018.)

Elina Suoyrjölle feminismi on ennen kaikkea teoreettinen ja tulokinnallinen työväline, joka hänen omassa työskentelyssään linkittyy taiteen tutkimukseen. Feminismi toimii poliittisena työkalupakkina (*set of politics*), jonka kautta ja avulla valtasuhteita puretaan ja uudelleen määritellään. Valtasuhteet kiinnittyvät sukupuoliin, seksuaalisuuteen, rotuun, etnisyyteen, kansallisuuteen ja kykyyn toimia. (Suoyrjö 2018.)

Tärkeä havainto Suoyrjön analyysissä on tavoite valtasuhteiden purkamisesta, mutta myös uudelleen määrittelystä. Asia liittyy huomioon epäoikeudenmukaisuuksista ja tarpeesta muuttaa rakenteellisia epäkohtia. Taidekentän ongelmakohtiksi voi nimetä muun muassa palkkauksen niukkuuden tai puuttumisen kokonaan (ennen kaikkea taiteilijat ja freelancerit), kantasuomalaisen, valkoisen ylivallan sekä sukupuolien epätasapainon näyttely- ja kokoelmapolitiikoissa. Työ on valintoja täynnä ja vallankäyttöä. Yksilöt tekevät työtä taidekentällä ja tällöin muutoksen mahdollisuus on myös yksilöiden ja pienempien ryhmien käsissä, ei väistämättä ainoastaan isojen massojen parissa.

Hanna Ohtonen kiteyttää feminismin ytimeksi yhdessä olemisen:

En ole feministi ilman feministejä, feminismiä ei ole, jos olen yksin. Minulle on tärkeitä ajatella monia feminismejä ja monia

feministejä. On ehdottoman tärkeää olla yhdessä, vaikka emme olisi aina samaa mieltä, vaikka agendat eivät olisikaan aina ihan samat, niin solidaarisuus tuntuu juuri nyt todella tärkeältä. (Ohtonen 2018.)

Yhdessä tekeminen ja yhdessä olemisen voima on läsnä kaikissa vastauksissa tavalla tai toisella ilmaistuna. Väitän, että yhdessä oleminen, tuki ja liittolaisuus, ovat feministisen toiminnan kulmakiviä. Näin on varmasti ennenkin ollut, mutta yhteisöllisyyden korostus individualismia täynnä olevassa ajassa, tuntuu välillä myös radikaalilta.

Ohtonen myös muistuttaa Sara Ahmedin *Living a Feminist Life* -teoksen (2017) inspiroimana, että feminismi on liike monella tapaa. Se on poliittinen, eteenpäin menevä, mutta myös taaksepäin kulkeva. Liike ei ole jatkuvaa nousukierrettä, vaan se myös sahaa eri suuntiin. Liike välillä myös pysähtyy. (Ohtonen 2018.)

Liike terminä ja teemana tulee esiin myös Ramina Habibollahin ja Nayab Ikramin haastatteluissa – ei ensimmäisen kysymyksen kohdalla – mutta puhuttaessa heidän kuratoimastaan näyttelystä, jonka teemana oli *liike*. Ramina Habibollah painottaa, että vaikka kyseessä oli teema, loivat he yhdessä taiteilijoiden kanssa myös liikkeen. Liikkeen, jossa moninainen taiteilijuus, rodullistetut taiteilijat, olivat omina itsenään esillä ilman valtakulttuurista käsin tehtyjä määrittelyjä. (Habibollah 2018.)

Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja yhteisöllisyys toistuvat haastateltavien puhunnassa. Erityisesti *nynnyjen* vastauksissa esiintyy solidaarisuus⁸ terminä. Se on selvästi ajankohtainen ja tässä hetkessä puhuttava. Esimerkiksi toukokuussa 2018 *Helsinki Art Institutions for Equality* -verkkosivustolla julkaistiin 11 toimijan periaatteet helsinkiläisten taide- ja kulttuuriorganisaatioiden sitoutumisesta yhdenvertaiseen, sosiaalisesti oikeudenmukaiseen toimintaan (Helsinki Art Institutions for Equality 2018).

Toimintaperiaatteiden julkaisu ja sitä edeltäneet instituutioiden sisäiset ja julkiset keskustelut kertovat oikeudenmukaisen, solidaarisen toiminnan tarpeista. Instituutioiden julkaisemissa strategioissa

8 Minulle solidaarisuus tarkoittaa vastuullisuutta ja yhteisvastuuta. Solidaarisuus ei rajoitu vain lähellä oleviin ihmisiin ja olioihin, vaan voi laajentua koskemaan kaukanakin olevia toimijoita.

ja sivustolla ei solidaarisuus-termi kuitenkaan juurikaan näy. Poikkeuksena 11 toimijan joukossa ovat *Baltic Circle International Theatre Festival* ja *PUBLICS*. (Helsinki Art Institutions for Equality 2018.) Ehkä solidaarisuus-sanalla on edelleen vahvat konnotaatiot vasemmistolaisuuteen, jota ei haluta välttämättä painottaa instituutioiden strategioissa, jotka pyrkivät esimerkiksi toimimaan puoluepoliittisesti neutraalissa maastossa.

Strategioiden kirjoittajat ja keskustelutilaisuuteen osallistujat olivat helsinkiläisiä (taide)toimijoita. Toivon, että kyseessä on alkusysäys, joka ei tarkoita sitä, että muiden alueiden toimijat olisivat jo alkumetreiltä pudotettu pois, vaan jatkoa ja valtakunnallista kattavuutta olisi luvassa. Taide-elämän keskittyminen pääkaupunkiseudulle ja siihen liittyvät valta- ja arvostusasetelmat tulevat oireellisesti esiin mielestäni myös tässä tärkeässä hankkeessa.

Haastateltavien feminismimääritelmiä yhdistävät niiden kiinnittyminen intersektionaalisuuteen. Tämä kuvastaa ajallisen kontekstin vaikutusta. Toiminta intersektionaalisen feminismin periaatteiden mukaisesti, kertoo haastateltavien sitoutumisesta laaja-alaisiin tavoitteisiin. Tämä tarkoittaa taidekentän ja ihmisten mahdollisimman kattavaa huomiointia ja sukupuolikäsitteen laventamista.

Avainkäsitteitä feminismin määrittelyssä haastattelujen perusteella ovat yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja yhdessä tekeminen, yhteisöllisyys. Jokainen haastateltava mainitsi feminismin määrittelyssään tasa-arvon vaatimuksen. Termiä yhdenvertaisuus käytettiin tasa-arvon rinnalla ja sen korvaajana. Tasa-arvotermin korvaaminen yhdenvertaisuuskäsitteellä istuu intersektionaalisen feminismin puhuntaan. Esimerkiksi Maryan Abdulkarim suosii yhdenvertaisuustermiä tasa-arvon sijaan, koska yhdenvertaisuus pitää sisällään intersektionaalisen feminismin tavan tarkastella yhteiskuntaa ja sen jäseniä (Abdulkarim & Talvitie 2018, 129).

Entä kuratointi?

Jatkokysymys koski kuratoinnin määrittelyä. Kuten pääkysymyksen kohdalla, vastaustavat vaihtelivat laveasta hyvinkin napakkaan. Elina Suoyrjö tiivistää kuratoinnin näin: ”Kuratointi tarkoittaa työskentelyä

taiteen ja taiteilijoiden, tilojen ja yleisöjen kanssa. Kuraattori luo konteksteja taiteelle. Ne voivat olla tilallisia, tapahtumallisia, tilaisuuskohtaisia ja teoreettisia.” (Suoyrjö 2018.)

Minulle hieman vieras ajatus on kuraattori kontekstien luojana – tiedän, että kyseessä on pikemminkin terminologinen kysymys kontekstin määrittelemisestä, mutta minulle konteksti ei rajaudu yksilön tekoihin. Konteksti on jotain sellaista, mitä ei voi lukita tai tarkasti rajata. Voin vaikuttaa kontekstiin, mutta en voi sulkea sitä koskemaan vain esimerkiksi kuratointityötä.

Tulkintani mukaan konteksti ja mahdollisuus voisivat tässä tapauksessa olla rinnasteisia. Suoyrjöä mukaillen, kuraattori luo taiteelle mahdollisuuksia, jotka voivat olla tilaan, tilanteeseen, tilaisuuteen, tapahtumaan ja teoriaan kiinnittyviä.

Laura Lilja määrittelee kuratoinnin omien sanojensa mukaan perinteisesti. Tämä tarkoittaa esimerkiksi teemallista näyttelyä, jonka teosvalinnoissa jokin teema toistuu. Kuratointi muodostaa näyttelyn, antaa sille viitekehyksen. (Lilja 2018.)

Lilja muistuttaa positiostaan taiteen kentällä ennen kaikkea kuvataiteilijana, jolloin taiteilijan ja kuraattorin roolit myös sekoittuvat. Hän painottaa olevansa kuvataiteilija, jolloin kuratoinnin kysymykset jäävät usein pienemmälle painoarvolle kuin taiteilijuuteen liittyvät kysymykset. (Lilja 2018.)

Kuratointi on Ramina Habibollahille väline oppimiseen, tekemiseen, muiden tukemiseen ja asioista puhumiseen (Habibollah 2018). Muiden tukeminen tuntuu varsin hyvältä ajatukselta, joka olisi hyvä sanoa ääneen ja sanallistaa. Tukeminen ja solidaarisuuden tavoittelu ovat lähellä toisiaan. Myös Hanna Ohtosen mainitsema kuratoinnin latinankielinen määritelmä *curare* (*to take care of*, pitää huolta), tuntuu tähdelliseltä. Nykyaikana tosin huolenpidon kohteena eivät ole pelkät taideteokset, vaan kaikki näyttelykäytäntöjen liepeillä toimivat, kuten yleisöt, paikat, taiteilijat, tilanteet ja keskustelut. (Ohtonen 2018.)

Hanna Ohtonen puhuu myös Selinasta ja hänestä itsestä huolehtimisesta kuratoriaalisena tekona. Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta individualistisesti ajateltuna vain omaa hyvää oloa, vaan ajatus laajenee koskemaan myös kaikkia yhteistyötahoja. Tämä toteutuu esimerkiksi siinä, että *nyynyt* eivät vaadi niin sanotusti mitään turhaa yhteistyökumppaneiltaan. Kiireen välttäminen kaikilla toiminnan tasoilla on

tärkeää sekä se, että yhteistyötahojen ei tarvitse tuottaa esimerkiksi mainospuhetta yhdessä tehtävästä hankkeesta. (Ohtonen 2018.)

Nynnyjen huomio itsestä ja kollegasta, ystävistä huolehtiminen, on kaunis ja tärkeä ajatus. Kentällä, jossa moni asia perustuu intohimoon ja tarpeeseen tehdä, kallistuu usein muista henkilöistä ja asioista huolehtimiseen, kuin itsestä huolehtimiseen.

Välittäminen

Selina Väliheikki mainitsee termin *kuratoriaalinen*, joka hänelle ja Hanna Ohtoselle on oleellinen suhteessa kuratointiin. Termi on niin tärkeä, että Väliheikki kertoo sen olevan läsnä aina, kun hän ajattelee kuratointia tai harjoittaa ammattiaan:

Kuratoriaalinen tarkoittaa joskus ääneen lausuttuja, mutta useimmiten lausumattomia asioita, joita tapahtuu, jos tehdään näyttelyä. Kuratointiin liittyy paljon valtaa ja se on keskustelu, joka jokaisen kuraattorin tulisi käydä itsensä kanssa. Kuratoriaalinen on myös työkalu, joka auttaa ajattelemaan, millaisia valta-asetelmia ja hierarkioita tai mitä kaikkea lausumatonta prosesseihin liittyy. (Väliheikki 2018.)

Hanna Ohtonen jatkaa Selina Väliheikin kuratoriaalinen-termin avaamista: ”Kuratoriaalinen liittyy kuratoinnin rakenteisiin: se, millaisissa rakenteissa toimii ja millaisia rakenteita ylläpitää” (Ohtonen 2018). En ole ajatellut aikaisemmin kuratoriaalisen liittyvän kuratoinnin rakenteisiin, mutta ajatus on tarkkanäköinen. Kuratoriaalista voi pitää feministisen kuratointiasenteen oleellisena osana. Kuratoriaalinen haastaa vallitsevia normeja ja pyrkii tekemään ne näkyviksi ja tarjoamaan muita toiminnan keinoja ja malleja.

Natasha Hoare kirjoittaa ruotsalaisen kuraattorin, Maria Lindin haastattelussa teoksessa *The New Curator. Researcher, commissioner, keeper, interpreter, producer, collaborator* kuratoinnin käsitteen ja kuratoriaalisen eroista. Ero termien välillä on muun muassa se, että kuratoriaalinen vastustaa nykytilannetta, se ei suostu toisintamaan ennalta annettuja muotoja tai kriteerejä, vaan testaa ja etsii uusia rajoja. (Hoare 2016, 140.) Kuratoinnin voidaan ajatella olevan rajatumpi tapa

tehdä kuratointia, kuin kuratoriaalinen tapa.

Paula Toppila määrittelee Maria Lindin terminologian pohjalta kuratoinnin ja kuratoriaalisen eron näin:

Kuratointi on Lindin mukaan perinteistä kuratointia (näyttelyn kokoaminen, elokuvaohjelman kokoaminen, tilausteoksen kokoaminen jne.) fasilitointia, organisointia ja ylläpitoa. Kuratoriaalinen on syvempää, metodologista lähestymistä, joka ottaa taiteen lähtökohdakseen ja sijoittaa sen sitten suhteeseen valitun kontekstin, ajan ja kysymysten kanssa haastaakseen status quon. (Toppila 2017, 296.)

Tärkeänä terminä Hanna Ohtosen ja Selina Väliheikin puheesta nousi esiin myös välittämisen käsite. Välittäminen ja huolehtiminen liittyvät toisiinsa. Väliheikki painottaa, että jokainen luo kuratointia toimillaan ja teoillaan. Kuratoinnin koulutuksen myötä Suomessa ajatukset siitä, mitä kuratointi on ja mitä se ei ole, ovat tulleet entistä enemmän esille. (Väliheikki 2018.) Hanna Ohtonen pohtii feminismin läsnäoloa elämässä ja sitä, miten asioista, jotka ovat yhä taiteen kentässä ja yhteiskunnassa patriarkaatin rakenteen armoilla, tulee tietoiseksi (Ohtonen 2018.)

Kuraattorin työhön sisältyy myös tavoite ymmärtää ja olla kiinnostunut erilaisista yhteiskunnan ja taidekentän ilmiöistä. Uteliaisuus ja tietoisuus siitä, mitä kentällä tapahtuu, on oleellista. Hanna Ohtonen mainitsee kuraattori Taru Elfvingin painottaneen kuratointityössä erilaisten ilmiöiden ymmärrystä kentällä ja taidehistoriallisissa konteksteissa. Se, että kuraattori on perillä asioista, on oleellista onnistuneen ja laaja-alaisen työn kannalta. Taiteilijoilla ei välttämättä tarvitse olla tätä perspektiiviä, mutta kuraattori tuo parhaimmillaan näkökulmia ja avauksia taiteilijan työhön keskustelun kautta. (Ohtonen 2018.)

Selina Väliheikki tarttuu Ohtosen puheessa nousseeseen taidehistoriallisen kontekstin ymmärryksen painotukseen. Hän muistuttaa, että taidehistoria kirjoittaa aivan liian usein valkoisen eurooppalaisen miehen historiaa, jossa muilla äänillä, tarinoilla ja historioilla ei ole sijaa. Väliheikki teroittaa taidehistoriallisen tietämyksen sijaan taiteen kentän rakenteiden ymmärrystä ja rahoitukseen liittyvien asioiden hahmotusta. (Väliheikki 2018.) Hanna Ohtonen palaa taidehistoriallisen ymmärryksen äärelle ja puhuu historian aukkojen

tunnistuksen tärkeydestä. Oleellista on kysyä aina uudelleen, kenen tarinat jäävät kuulematta ja keiden unohdetaan. (Ohtonen 2018.)

Akateemisuus ja käytännöllisyys

Omia ajatusmallejani haastavan näkökulman kuratoinnin määrittelyyn tuo Nayab Ikram. Ikramin kokemukset kuratoinnista pohjaavat suurelta osin akateemisesti kouluttautuneiden kuraattorien kanssa työskentelyyn. Ikram kertoo kuratoinnin määrittelynsä perustuvan kuraattoriesimerkkeihin, joille taideteoreettinen työskentelytapa on normi. Näiden kuraattorien praktiikkaan sisältyy ennen kaikkea teoreettisten tekstien tuottamista. Nayab Ikramin oma, käytännönläheinen tapa tehdä kuratointia eroaa akateemisesta mallista. Ikram pohtiikin, voiko hänen tapansa kuratoida olla niin kutsutusti oikeanlaista kuratointityötä ja häntä kuratoinnin määrittely pohdituttaa: ”Olen nähnyt vain hyvin akateemista tapaa tehdä kuratointia ja itse olen hyvin käytännönläheisyyttä painottava, en akateeminen. Miten olla käytännönläheinen kuraattori? [...] Miten istua kuratoinnin normiin?” (Ikram 2018).⁹

Kiinnostava kysymys onkin, miten käytännöllinen tapa tehdä kuratointia istuu niin sanottuun kuraattorinormiin, joka helposti painottaa tutkimuksellista ja akateemista toimijuutta? Ennen Nayab Ikramin kohtaamista en ollut kyseenalaistanut akateemisuuden vaatimusta, joka kuraattorin työssä tuntuu olevan kuin sisään kirjatuna. Toinen tarkkanäköinen ja normatiivisuutta purkava näkemys Ikramille liittyy älyllisyyden määrittelyyn. Tietynlainen älyllisyys liitetään usein myös akateemisuuteen, joka on rajattu koskemaan teoreettista kykyä ilmaista itseään usein kirjallisesti, mutta myös suullisesti. ”Kyseenalaistan edelleen kuratoriaalista työtä, miten olla käytännöllinen ja tuottaa jotakin, mikä ei ole esseitä, mutta silti älykäästä ja terävää. [...] Taidemaailmassa on tietynlainen käsitys siitä, mikä on älyllistä ja se viittaa akateemisuuteen.”¹⁰ (Ikram 2018.)

9 ”I’ve only seeing very academics and me, I’m super practical. How can one be curator in the practical sense? [...] How a practical person could fit in to the norm?” (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

10 ”I’m still questioning the curational perspective how one can be more practical and

Akateemisuuden ja oikeanlaisen älyllisyyden vaatimukset rajoittavat ja rajaavat kuraattoriutta melko kapeaan kehykseen. Toki nykyään kuratointitermiä käytetään hyvin vapaasti yhteyksissä, taidekontekstin ulottumattomissa, kuten manikyyrien ja kampaamoiden yhteydessä (esim. Niemojewski 2016, 9).

Mielestäni tasapainon löytäminen teorian, tekemisen ja keskustelukumppanina olemisen välillä tekee kuratoinnista kiinnostavaa. Kuraattorius ei saisi olla puhdasta tuottajana toimimista, mutta ei myöskään *hands on* -tehtävistä kieltäytymistä. Kuratoinnin ja tuotannollisten tehtävien jatkuva ristiinveto puhuvat kenties osittain samaa kieltä, kuin Ikramin ajatukset käytännöllisyydestä ja teoreettisuudesta.

Arvostus ja arvotuksen mittaaminen tapahtuvat usein koulutuksen kautta. Akateemista tutkintoa tunnutaan arvottavan korkeimmalle, mikä näkyy myös taideoppilaitosten hierarkioissa. Tämä tulee ilmi myös laajemmin yhteiskunnan rakenteissa. Akateeminen tutkinto edustaa normia ja ammattikorkeakoulututkinto tai ammattikoulututkinto arvottuvat vähemmän korkealle. Tieteellinen ja tutkimuksellinen taso ovat normeja, joita kohti pyritään. (Ikram 2018.)

Nayab Ikramin tausta on kuvataiteissa, mutta hän ei koe sopivansa taiteilijakuraattorinkaan¹¹ muottiin. Hän kertoo vieraaksi taiteilijakuraattorien tavan kuratoida usein itsensä näyttelyyn, luoda tilaa omalle taiteelleen. Ikram painottaakin, että kuraattorin tehtävänä on tarjota ja kuratoida tila, turvallinen tila taiteilijoille ja pitää huolta taiteilijoista. Taiteilijakuraattorin ei tule ottaa tilaa pois muilta. Toki Nayab Ikram myös mainitsee, että hänelle taiteilijakuraattorius ei ole kovinkaan tuttu asia ja hänen olisi hyvä perehtyä asiaan paremmin, jotta määrittelyllä olisi vahvemmat perusteet. (Ikram 2018.)

Feminismi ja feministinen asenne ovat Nayab Ikramin kuratointipraktiikassa hyvin luontevalla ja läpileikkaavalla tavalla läsnä. Hänelle kuratointi on pohtimista ja reflektointia ja tämä ulottuu kaikkien, mitä hän tekee. Ikram painottaa myös keskustelun tärkeyttä

how one can produce something that doesn't have to be essays but still being clever and witty. [...] In the art field there is a certain view of what is intellectual and that is the academic field." (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

11 Taiteilijakuraattorilla tarkoitetaan usein (kuva)taiteilijaa, joka toimii oman taiteellisen työskentelyn lisäksi kuraattorina.

työparinsa, Ramina Habibollahin kanssa. Keskustelut auttavat ymmärtämään omia ajattelu- ja toimintamalleja. Ikram ja Habibollah jakavat normiin kuulumattomuuden kokemukset, johon sisältyvät eriarvoisuuden kokemukset suhteessa kantaväestöön. (Ikram 2018.)

Nayab Ikram painottaa kiinnostustaan suomalaista kuratointikenttää kohtaan, joka ei ole hänelle kovinkaan tuttu. Ongelmallisena näyttäytyy käytössä oleva kieli. Ikram on ruotsinkielinen ja monet keskustelut käydään suomeksi¹². Mikäli ei ole suomenkielentaitoinen tai englantia osaava, on vaikea osallistua kentällä käytävään keskusteluun. Ruotsinkielinen kenttä on huomattavasti suppeampi kuin suomenkielinen jo senkin takia, että ruotsinkielisiä toimijoita on lukumäärältään vähemmän. (Ikram 2018.)

Kuratoinnista puhumiselle on tilaus. Se ei ainoastaan auta määrittelemään ammattia suuremmalle yleisölle, mutta analysoimalla omaa kuratoinnin praktiikkaa, tulevat erilaiset tavat tehdä kuratointia selvemmin esiin. Variaatiot kuratoinnissa laventavat käsitettä ja auttavat määrittelemään eteenpäin edelleen epämääräistä termiä.

Kuratoinnista tulisi keskustella myös kentän sisällä enemmän ja laajemmin. Vaikka toimisi taiteen alalla, on kuratoinnin tapoja ja sen määrittelyä yhtä paljon kuin sen tekijöitä. Myöskään toiminta saman organisaation sisällä, ei ole tae samoista toiminta- tai kuratointikäytännöistä. Hanna Ohtonen mainitsee, että käsitteen ja ammatin avaaminen edistää työn tekemisen mahdollisuuksia ja yhteistyötä – asiaa mihin kuratointi väistämättä pohjaa. Myös puhe määrittää ja uudelleen määrittelee sitä. (Ohtonen 2018.)

12 Myös opinnäytetyöni on kirjoitettu suomeksi. Koen epäreiluna ja hankalana, että yksi haastateltavistani ei niin sanotusti automaattisesti voi lukea työtäni. Kielikysymys eriarvoistaa myös oman opinnäytetyöni kohdalla haastateltavat.

3 Kuratoinnin raamit

Toisen haastattelukysymyksen, ”miten feministinen näkökulma tulee esiin kuratointityössäsi” kautta hain vastauksia siihen, millaista feministinen kuratointipraktiikka voi olla. Olin sisäänkirjannut kysymyseen huomaamattani ajatuksen siitä, että kuratoinnin ja feminismin voisi eristää toisistaan: yhtenä päivänä voisi kuratoida ilman feminismejä ja toisena taas ottaa feministiset työkalut käyttöön. Ymmärsin kirjoitustyön aikana, että asioiden erottelu ei ainakaan tässä aineistossa pitänyt, vaan feminismi ja kuratointi limittyivät toisiinsa jatkuvasti.

Elina Suoyrjö painottaa feminismin metodologisuutta ja kaikenkattavuutta. Feminismi määrittää hänen toimintaansa läpikotaisesti:

Minulle feminismi ei ole koskaan ollut teema. En ole koskaan tehnyt näyttelyä feminismistä, enkä usko, että tulen tekemäänkään. Kyse ei ole näyttelysisällöstä, vaan feminismi on aina ollut – ja miten haluan sen olevan – työskentelyssäni sisänrakennettuna, se on metodi ja strategia, joka tulee ilmi tavoissa, millä teen töitä. (Suoyrjö 2018.)

Perinteinen tapa ajatella feminististä kuratointia, on pitänyt sisällään ajatuksen siitä, että näyttelyssä on esillä naisten tekemää taidetta tai sitten taide, jota esitellään, on teemoiltaan feminististä (ks. esim. Jones 2016, 5).

Historiallisesti feministisen taiteen määrittelyssä on ollut tärkeää tuoda esiin ääniä, toisenlaisia tarinoita ja nostaa länsimaisen taiteen

kaanonin ulottumattomissa olleita taiteilijoita suuremman yleisön tietoisuuteen myös näyttelyiden kautta. Amelia Jones listaa tärkeitä *naistaiteilijoita* esitelletä näyttelyitä tekstissään *Feminist Subjects versus Feminist Effects: The Curating of Feminist Art (or is it the Feminist Curating of Art?)*. Yksi tunnettu esimerkki on Linda Nochlinin ja Ann Sutherland Harrisin kuratoima *Women Artists: 1550 to 1950* -näyttely Los Angeles County Museum of Art:issa 1970-luvulla. Näyttely kumpusi Nochlinin nykyään klassikkotekstin aseman saavuttaneen *Why Have There Been No Great Women Artists?* -esseen argumenteista. (Jones 2016, 8.)

Amelia Jones huomioi, että 1980- ja 1990-luvuilla ei muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta feministinen taide tai naisten tekemä taide esittäytynyt isoissa vakiintuneissa museo-organisaatioissa Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Hilary Robinson nostaa esiin vuosien 2005 ja 2011 välisenä aikana tapahtuneen muutoksen tekstissään *Feminism Meets the Big Exhibition: Museum Survey Shows since 2005*. Tällöin useita feministisiä tai naisten tekemään taiteeseen fokuksitunutta näyttelyä oli esillä laajalti, erityisesti Yhdysvalloissa ja Euroopassa. *WACK! Art and the Feminist Revolution* -näyttely järjestettiin Museum of Contemporary Artissa Los Angelesissa vuonna 2007, Bilbaon Fine Arts Museumissa nähtiin samana vuonna *Kiss Kiss Bang Bang: 45 Years of Art and Feminism* ja Pariisin Pompidou-keskuksessa esillä oli *elles@centrepompidou* vuonna 2011. Osa näyttelyistä pureutui sosiaaliin ilmiöihin ja feminismiin liikkeenä, mutta iso osa näyttelyistä korosti edelleen naisten tekemää taidetta ja naistaiteilijoiden esittelyä. (Robinson 2016, 29; 33; 37.)

Kun termit kuratointi ja feminismi yhdistetään, oletetaan usein, että esillä oleva taide olisi vain naisten tekemää. Tämä on kuitenkin varsin kapea ja yksioikoinen ajatus. Väitän, että mikäli näyttely esittelee *naistaiteilijoiden* teoksia niputtaen ne yhteen, ei kyse ole ainakaan minun määritelmäni istuvasta feminismistä. Kyse on pikemminkin yhteen kasatusta teemasta, joka ei tiedon tuotannon tavoissaan, toimissaan tai periaatteissaan edistä monimuotoisuutta, yhdenvertaisuutta tai naiskäsitteen laventamista.

Elina Suoyrjö kertoo, että häneltä tunnutaan haluavan usein selkeitä vastauksia tai ohjenuoria feministisenä kuraattorina toimimiseen. Kyse ei kuitenkaan Suoyrjölle ole siitä, että kuratoinnin voisi kiteyttää yleispäteväksi oppaaksi, rajattuihin toimintamalleihin (*set*

of practices), vaan jokainen kuratointi on omanlaisensa. Yksi toiminnan tapa ei automaattisesti soljahda toiseen tilanteeseen. Itsenäisenä kuraattorina toimiessa tilanteet ja asetelmat liikkuvat jatkuvasti. Olosuhteisiin vaikuttavat muun muassa se, kuka toimii järjestäjätahona, missä tilassa ollaan ja kenen kanssa. Muuttujiin vaikuttaa myöskin se, kutsutaanko kuraattori mukaan hankkeeseen vai toimii-ko kuraattori itse näyttelyn liikkeellepanijana. (Suoyrjö 2018.)

Elina Suoyrjö painottaa, että feminismi tulee esiin ennen kaikkea tavoissa, miten toimii. Tämä tarkoittaa, että työskentelyssä ja yhteistyössä ei ole hierarkiaa ja yhteistyö ja keskustelu taiteilijoiden kanssa on keskiössä. Lopputulos on tehty taiteilijoiden kanssa moninaisessa yhteistyössä. (Suoyrjö 2018.)

Kenen ääni kuuluviin?

Toiminnan tapoja korostaa myös Ramina Habibollah, joka kertoo omasta taiteellisesta työskentelystään sekä kuratoinnista rinnakkain. Hänelle omien toimintatapojen kehitys feministisillä periaatteilla on erityisen tärkeää. Tämä tarkoittaa tapaa toimia muita ihmisiä tai olioita hyväksikäyttämättä, välineellistämättä. Tuore ja tärkeä näkökulma nousee esiin keskustelussa välineistä ja materiaaleista: ”Kriittisyys välineitä kohtaan, vaikka teokset tai sisällöt eivät välttämättä olisi poliittisia tai niin kriittisiä [...] Kriittisyys materiaaleja kohtaan, mistä ne tulevat, kuka ne on tehnyt ja mihin muuhun näitä välineitä käytetään”. (Habibollah 2018.)

Esimerkiksi osa teknisistä välineistä ja laitteista on alun perin kehitetty aivan toisenlaiseen käyttöön, kuten tarkkailun tai sotateknologian osaksi. Materiaaleihin liittyvät eettiset ja moraaliset kysymykset sekä tuotanto-olosuhteiden tunnistus ja tiedostus ovat oleellista. Taidetta ja siinä käytettyjä materiaaleja ei voi irrottaa muusta yhteiskunnasta tai yhteiskunnallisista kysymyksistä. Ramina Habibollahin suhtautuminen kuratointiin noudattaa samoja periaatteita, kuin taiteellinen työskentely: ketä kuratoi ja missä kontekstissa, on todella oleellista. (Habibollah 2018.)

Samoilla linjoilla, mutta hieman toisella tavalla asian ilmaisevat *nynnyt*. Hanna Ohtonen mainitsee kysymyksen, minkä Ohtonen ja

Väliheikki oppivat professori Nora Sternfeldilta¹³ Aalto-yliopiston *Taiteen kuratoinnin ja kommunikoinnin CuMMA (Curating and Mediating Art)* -ohjelmasta: kuka puhuu, kenen ääni kuuluu ja kenen ei? Tämä periaate ohjaa jatkuvasti heidän työskentelyään. Selina Väliheikki kertoo, että he palaavat kysymysten äärelle aina uudelleen ja kysymykset ovat lähtökohta, mistä käsin he lähtevät liikkeelle. (Ohtonen, Väliheikki 2018.)

Koreografi Sonya Lindforsin toimittaman *TOISEUS 101* -julkaisun (2016) esipuheessa Lindfors painottaa suomalaisen taidekentän valkonormatiivisuutta (Lindfors 2016, 4–5). Julkaisu on parin vuoden takaa ja keskustelut toiseuttamisesta ja valtarakenteista ovat vähitellen ottaneet askeleita eteenpäin.

Kiinnostavana ja ajankohtaisena esimerkkinä voi pitää vuoden 2019 Suomen Venetsian taidebiennaalin edustajaksi valittua *Miracle Workers Collectivea*, joka muodostuu monialaisista ja moniäänisistä tekijöistä, niin taidemuotojen kuin taustojen kannalta. Riskinä kuitenkin on, että kyse on niin sanotun marginaalilaatikon rastittamisesta. Tällä valinnalla annetaan ymmärtää, että halutaan tukea ”monikulttuurisuutta ja moninaisuutta”, vaikka todellisuudessa hanke voi olla vain sulka hatussa, minkä jälkeen toiminta voi palautua niin sanotusti perustilaan. Tai sitten, toivottavasti tämä on uusi lähtökohta, joka poikii entistä monipuolisempaa taidetta, tekijyyksiä, ääniä, olemista.

Sonya Lindforsin sanat tuntuvat yhä edelleen ajankohtaisilta:

Suomalaisen taiteen kentällä diskurssi interkulttuurisuudesta, eksklusiivisista ja alistavista valtarakenteista sekä toiseuttavista representaatioista on kuitenkin auttamattomasti jäljessä. Se on puutteellista ja usein olematonta. Hyviä intentioita ja tahtoa on usein enemmän kuin tietoa tai ymmärrystä. Instituutioista puuttuu diversiteetti ja monelta johtajalta, kuraattorilta, taiteilijalta ja tekijältä ymmärrys siitä, miten he omalla työllään ylläpitävät eri-arvoistavia valtarakennelmia ja toiseuttavaa kuvastoa. (Lindfors 2016, 4–5.)

13 Nora Sternfeldt painottaa vaiettujen tarinoiden ja asioiden esiin tuomista. Hänen tavoitteensa liittyy kiinteästi myös antirasistiseen kuratointiin ja kyseisestä aiheesta ilmestyi Natalie Bayerin, Belinda Kazeem-Kamińskin ja Nora Sternfeldin toimittama *Curating as Anti-Racist Practice* -julkaisu keuhällä 2018.

Blackness & the Postmodern -julkaisun esikatseluversio, joka julkaistiin keväällä 2018, keskittyy isolta osalta esitystaiteen kontekstiin, sen valkoisuuteen ja kolonialismiin. Teoksen on toimittanut Sonya Lindfors ja julkaisun esipuheessa hän esittää oleellisia kysymyksiä siitä, kuka saa ja kenellä on oikeus representoida neutraaliutta tai ihmisyyttä, kuka kuuluu kaanoniin ja ketkä ovat portinvartioita ja näkymättömiä vallan käyttäjiä. Tärkeä huomio liittyy myös siihen, että vain hyvin harva muun kuin valkoisen ja konventionaalisen taustan omaava henkilö päätyy useinkaan työskentelemään taideinstituutioon Suomessa. (Lindfors 2018, 5–6.)

Kiinnostava huomio liittyy postmodernin ja dekonstruktion pyrkimyksiin purkaa rakenteita ja suuria kertomuksia, mutta näistä pyrkimyksistä valkoisuus on jäänyt purkamistyön ulkopuolelle (Lindfors 2018, 5–6). Dekolonisaatiosta ja eurosentrisyydestä on puhuttu jo pitkään, mutta huomio kiinnittyy minusta osuvimmin taide- ja kulttuuriorganisaatioiden ja myös taideoppilaitosten valkoisuuteen.

Yhdessä tekeminen

Nynnyille oman työskentelyn kriittinen tarkastelu sekä kysymysten esittäminen itselle ja toiselle, ovat oleellinen osa heidän toimijuuttaan. Myös hitaus määrittää heidän toimintaansa. Tämä johtuu suurelta osin siitä, että Selina Väliheikki ja Hanna Ohtonen neuvottelevat keskenään lähes kaikesta. Selina Väliheikki muistuttaa myös suorituskeskeisyydestä pois pyrkimisen, mikä on yhtä lailla toimintaa patriarkaattia vastaan. Vaikka *nynnyt* tekevät kahdestaan niin sanotusti kaiken, eivät he koskaan lopulta tee vain kahdestaan asioita, hankkeita, vaan mukana on aina myös muita. (Ohtonen 2018, Väliheikki 2018.)

Selina Väliheikki puhuu yhdessä toimimisen voimaannuttavuudesta. Hanna Ohtonen muistuttaa Sara Ahmedin ajatuksista kantaa mukanaan teoreetikoita tai taiteilijoita ja tekstejä, jotka auttavat, jos ei ole fyysisiä kumppaneita. Mitään ei tarvitse tehdä yksin tai aivan alusta asti, kun on feministejä, joihin tukeutua ja joista saada voimaa ja pontta. (Ohtonen, Väliheikki 2018.)

Feministiteoreetikko Sara Ahmed on kirjoittanut blogia nimeltä *Feminist killjoys* vuodesta 2013 lähtien, joka käsittelee feminismiä ja

ilon pilaajana olemista ja strategioita siihen, miten ilon pilaaminen on olennainen osa feminististä toimijuutta. Ahmedin teos *Living a Feminist Life* (2017) sisältää *A Killjoy Survival Kit*:in joka listaa kymmenen asiaa tai esinettä, joiden avulla feministinen toimijuus, ilon pilaaminen mahdollistuu. Näitä ovat muun muassa feministiset kanssakulkijatekstit, esineet, jotka muistuttavat feminismistä, työkalut, joiden avulla toimiminen helpottuu, tunteet, joita usein kutsutaan liiallisiksi tai moninaiset ja erilaiset kehot, joihin feminismi ja toiminta manifestoituu. Ahmed muistuttaa, että me olemme ja me muodostamme selviytymispaketin, kunhan meillä on tukea ja liittolaisia. (Ahmed 2017, 240–249.)

Nynnyille feministinen näkökulma tarkoittaa ennen kaikkea itsensä ja toisensa, tilanteiden, puitteiden ja yhteistyökumppaneiden kyseenalaistusta. Selina Väliheikki käyttää termiä ilon pilaaja, joka tulee myös Elina Suoyrjön haastattelussa esiin. Väliheikki tarkoittaa ilon pilaamisella sitä, että on tiettyjä periaatteita, mistä ei jousteta, kuten palkan maksamisesta tasa-arvoisesti ja epäoikeudenmukaisien asioiden ääneen sanomisesta, vaikka se olisikin ikävää ja hankalaa ja juuri ilon pilaamista. (Ohtonen, Väliheikki 2018.)

Selina Väliheikki ja Hanna Ohtonen kertovat toimintaperiaatteista mitä *nynnyt* ovat haastatteluhetkellä alkaneet hyödyntää. Nämä toimivat työkalujen tavoin. Toimintaperiaatteiden avulla itsensä ja tilanteen määrittely ja se, miten kulloisessakin tilanteessa toimii, helpottuvat. Ensisijaisen tärkeää *nynnyille* on olosuhteiden määrittely, jotta toiminta muiden kanssa onnistuu. Yleensä kyse on juuri aika-tilausta, moninaisuudesta ja rahasta. Hanna Ohtonen kertoo, että he saivat vastaavan vaatimuslistan kuraattori Helena Reckittiltä, jolle he esittivät kutsun osallistua keskustelutilaisuuteen (tai vastaavaan tilaisuuteen). Tämä tuntui hyvältä ja esimerkilliseltä tavalta toimia. (Ohtonen, Väliheikki 2018.)

Nynnyt lähettävät listan periaatteistaan, joita he noudattavat, jos heitä esimerkiksi pyydetään seminaariin puhumaan. Takaisinvastauksia on tullut vähemmän kuin ennen uuden käytännön aloittamista. *Nynnyt* arvioivat, että vaatimusten aukikirjoittaminen heti alkuun mahdollisesti hidastaa vastaamisnopeutta tai sitten vastaaja ei aio ottaa huomioon hyvien toimintaperiaatteiden mukaisia pyyntöjä ja vastaaminen tästä syystä viipyy tai jää kokonaan uupumaan. (Ohtonen, Väliheikki 2018.)

Nayab Ikram kertoo Ramina Habibollahin tavoin vuoden 2017 *FemF ART* -näyttelystä, missä he päättivät keskittyä rodullistettujen taiteilijoiden teosten esittelyyn. Heidän fokuksessaan oli monipuoliseen ikähaarukkaan, sukupuoliin ja monimuotoisuuteen keskittyminen. Tilan ja tilaisuuden luominen *people of colour* (poc¹⁴) -taiteilijoille oli Ikramille ja Habibollahille tärkeää. (Habibollah, Ikram 2018.)

Nayab Ikram muistuttaa, että on oleellista luoda tilaa ja mahdollisuuksia, ei vain odottaa ja olettaa, että joku muu tekisi tai tarjoaisi näitä:

*Tilan ottaminen ja antaminen, ei ainoastaan odottaminen, että jotain tapahtuisi [on tärkeää]. Toimintaperiaatteisiini (ethos) kuuluu, että en vain odota, vaan jos haluan, että jotain tapahtuu, täytyy minun ottaa toiminta omiin käsiini ja tehdä asialle jotain. Näin näen, onko toiminnalla vaikutusta. On täysin turhaa vain odottaa, pitää olla itse aktiivinen.*¹⁵ (Ikram 2018.)

Jos haluaa muutosta, tulee itse olla aktiivinen ja aloitteellinen. Ikramin sanoin: ”[...] Ei ole järkeä valittaa – välillä ajattelen niin, että ei ole oikeutta valittaa, jos asialle ei tee mitään.”¹⁶ Nayab Ikram kertoo olevansa ratkaisukeskeinen. Hänen on vaikea vain fantasioida tai haaveilla. Kun jonkinlainen toiminnan rakenne tai ratkaisu on saatu aikaan, on aika haaveilla, ideoida ja visioida vapaasti. (Ikram 2018.)

Rajojen haastaminen, kyseenalaistaminen ja rikkominen ovat Laura Liljalla oleellisia tavoitteita niin taiteellisessa työskentelyssä kuin kuratoinnissa. Hän kertoo kahdesta kuratoimastaan näyttelystä: vuoden 2008 *Ars Käsämäki* -näyttelystä, jonka teemana oli rajojen rikkominen ja Taideyliopiston Kuvataideakatemiassa järjestetystä normikriittisestä taidepiiristä ja sen pohjalta tehdystä

14 Poc, people tai person of colour/color -termi viittaa henkilöön, joka identifioi itsensä ei-valkoiseksi.

15 ”Taking and giving the space, not waiting for anything to happen. My ethos is that I don’t like to just wait. If I want anything to happen, I’ll take it in my own hands, and do it. And then I see what the effect is. It is just pointless to wait. You have to be active.” (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

16 ”[...] There is no point of complaining. Sometimes I think that you are not allowed to complain if you don’t do anything about it.” (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

näyttelystä Exhibition Laboratoryssa vuonna 2015. Lilja itse mainitsee nämä näyttelyt kuratointitöiksi, joiden teemoissa feminismi selvästi näkyy.

Liljalle normikriittisyys on keskeinen termi ja asenne. Normikriittisyys hänen järjestämän taidepiirin kontekstissa tarkoittaa vallitsevien normien ja asenteiden tunnistamista:

Normikriittinen tarkoittaa tietoisuutta yhteiskunnassa vallitsevista normeista – osa normeista on ihan hyviä, ne helpottavat elämää ja määrittelevät rajoja, jotta jokaista asiaa ei tarvitsisi aina uudelleen miettiä – mutta oleellista on, että oltaisiin tietoisia normeista ja voitaisiin haastaa niitä ja nähtäisiin normaaliksi miellettyjä oletuksia ja pohdittaisiin niitä. Toki taidekoulussa järjestetyssä kurssissa käsitellyssä olivat myös taidealan ja taidekoulun normit. (Lilja 2018.)

Aina kumppanuus ei tarkoita kollegan, ystävän läsnäoloa, vaan tuki muodostuu esimerkiksi verkkoyhteisöistä, feministisistä teksteistä ja ennen kaikkea feministisestä traditiosta, joka meitä ympäröi. Hanna Ohtosen sanoin, ”on lohduttavaa, miten paljon hienoja ajattelijoita on ollut ennen meidän aikaamme” (Ohtonen 2018). Myös Nayab Ikram puhuu liittolaisten tarpeellisuudesta, tahoista joiden kanssa asioista on turvallista ja mielekästä keskustella. Turvan, energian ja kanssakulkijuuden tarve on useammille feministeille tärkeää. Tämä tulee moneen otteeseen esiin myös haastatteluissa. Yksikään haastateltavista ei painota yksin tekemistä, vaan yhteisön voimaa ja tukea, vaikka kyseessä olisi yksin toimiva taiteilija, kuten Laura Lilja.

Jakaminen, keskustelevuus, yhdessä tekeminen ja normikriittisyys painottuvat kaikkien haastateltavien kohdalla. Keskustelu, tuki, oman position tarkastelu ja asioiden kyseenalaistus sekä eteenpäin vieminen yhdessä ovat feministisen toiminnan sydän. Elina Suoyrjölle tämä tarkoittaa ennen kaikkea taiteilijoiden kanssa epähierarkisesti työskentelyä, kuuntelua ja keskustelua ja Laura Liljalle jatkuvaa keskusteluyhteyttä feministikollegoiden kanssa. Ramina Habibollahin ja Nayab Ikramin sekä *nynnyjen* toimiminen kuraattoriduoona sisältävät jo itsessään yhdessä tekemisen ajatuksen. Kuten Hanna Ohtonen ensimmäisen kysymyksen kohdalla painotti, yksin feministinä toimiminen on melkein pä mahdotonta.

4 Näyttelyprosessit

Kolmannessa kysymyksessä keskityttiin tapausesimerkkeihin feministisistä näyttelyistä tai tapahtumista. Tavoitteeni oli kerätä konkreettisia esimerkkejä toiminnasta ja tavoista, miten feministinen kuraattorius ilmenee. Näyttely- tai tapahtumaesimerkkien kautta saa käsityksen jo tehdyistä hankkeista, jotka ovat määrittäneet feministiksi. Esimerkkien avulla on helpompi tehdä näkyväksi feminististä toimintaa ja sitä, kuinka moninaista se voi olla.

Ramina Habibollah ja Nayab Ikram kuratoivat vuoden 2017 *FemF ART* -näyttelyn, jonka teemana oli *liike*. *Liike*-teema kattoi koko *Feministisen Foorumin* tuona vuonna. Habibollah ja Ikram kertovat olevansa kyllästyneitä ja turhautuneita siihen, että rodullistetut taiteilijat ja poc-taiteilijat nähdään edustavan jotain tiettyä teemaa, joka valtakulttuurissa nähdään sopivana, kuten maahanmuutto tai rasismi. Toinen tärkeä syy rajaukseen on se, että suomalaisessa kentässä rodullistettuja taiteilijoita ja poc-taiteilijoita on esillä edelleen todella niukasti. Nayab Ikramin ja Ramina Habibollahin päätös tehdä näyttely poc-taiteilijoiden kanssa, juonsi juurensa tarpeesta moninaistaa poc-taiteilijuutta. Heille oli oleellista luoda turvallinen tila¹⁷ kaikille näyttelykävijöille ja taiteilijoille. (Habibollah, Ikram 2018.)

17 Turvallisessa tilassa ei koeta syrjintää, pelätä rasismia tai vihapuhetta. Turvallisen tilan luominen ei ole helppoa tai yksinkertaista, koska turvallisen tai turvallisemman tilan luominen vaatii kokonaisvaltaisuutta ja pelkästään kyseisen termin käyttäminen tai ääneen artikulointi ei välttämättä takaa vielä turvallista tilaa tai tunnetta sellaisesta.

Sarjakuvataiteilija Warda Ahmed kirjoittaa *Suomi ei ole valmis, koska minua ei ole kuultu* -tekstissään *Toiseus 101* -julkaisussa siitä, että valkoisella lukijalla tai taideyleisöllä ei useinkaan ole kokemusta siitä, ettei olisi teoksen kohderyhmää tai teoksessa ei olisi kosketuspintaa. Ahmed kertoo taiteen tekemisen vähemmistöstä käsin olevan sellaista, että ensin joutuu käsittelemään teoksissaan toiseuttamista ennen kuin pääsee eteenpäin muihin aiheisiin. (Ahmed 2016, 51.) Se, että valkoisuus on normi ja myös naiseuden mittari, on Maryan Abdulkarimin mukaan osa eurooppalaisten maailmanvalloitusahanketta, kolonialismia. Valkoinen naiseus määrittää, mikä on hyväksyttävää, kaunista ja haluttavaa. (Abdulkarim & Talvitie 2018, 79.)

Ramina Habibollah kuvailee rodullistettujen taiteilijoiden asemaa kapeana ja yksioikoisena:

On olemassa odotuksia siitä, että jos olet rodullistettu ihminen, niin työskentelet vain ns. omien ongelmiesi parissa taiteellisessa työskentelyssäsi [...] Siinä ei ole mitään vikaa, että joku työskentelee näiden aiheiden parissa, mutta tämä odotus muilta ihmisiltä, yhteiskunnalta ja taidekentältä ei ole reilua, se on toiseuttavaa. (Habibollah 2018.)

Nayab Ikram kertoo, että poc-taiteilijat kohtaavat jo taidekoulussa kohtelua, mikä asettaa taiteilijat tiettyyn lokeroon. Mikäli taiteilijat eivät käsittele identiteettiään teoksissaan tietyllä valtakulttuuriin sopivalla tavalla, saattaa se aiheuttaa myös opettajissa närää. Ikram muistuttaa, että usein oppilaitos ei pysty tarjoamaan välineitä identiteetin käsittelyyn tai tarvittavaa tukea, koska opettajakunta toimii aivan toisesta perspektiivistä käsin. (Ikram 2018.)

Feministinen asenne oli Ramina Habibollahille ja Nayab Ikramille *FemF ART* -näyttelyssä ennen kaikkea sitä, että he kasasivat monessa mielessä hyvin monipuolisen taiteilijakattauksen. Mukaan kutsuttiin eri ikäisiä, eri uran vaiheissa olevia, eri sukupuolisia ja eri välineillä työskenteleviä taiteilijoita. (Habibollah, Ikram 2018.)

Näyttelyyn oli taiteilijoille avoin haku, mutta osa taiteilijoista pyydettiin mukaan myös kutsuperiaatteella. Taiteilijat valittiin Helsingistä ja Tukholmasta sekä muista Pohjoismaista. Ramina Habibollahin tuntemus helsinkiläisestä taidekentästä yhdistyi Nayab

Ikramin tukholmalaisen ja pohjoismaisen kentän tietämykseen. (Habibollah, Ikram 2018.)

Se, että näyttelyssä ei ollut yleisluontoista tekstiä tai taiteilija- ja teosesittelyjä, oli selkeä poliittinen valinta (Ikram 2018). Ramina Habibollah perustelee tekstitöntä näyttelyä näin:

Ainoa teksti oli näyttelyn Facebook-tapahtumassa sekä FemF ART:in verkkosivuilla. Tämä oli myös yksi työkalu, tapa tehdä näyttelyä niin, ettei ollut mitään mikä kertoi etukäteen, miten näyttelyyn pitäisi suhtautua tai kertomusta siitä, mitä tilassa on. [...] Tarkoitus oli se, että kenenkään ei tarvinnut selittää. [...] Rodullistettujen taiteilijoiden täytyy usein selittää ilmiselviä asioita. (Habibollah 2018.)

Näyttely sai paljon positiivista palautetta ja avajaisiin Helsingin Kaapelitehtaan Valssaamoon saapui noin 200 ihmistä. Näyttely oli esillä vain kaksi päivää. Ramina Habibollah kuvailee näyttelyn ilmapiiiriä lämpimäksi ja hänestä tuntuu, että näyttelylle todellakin oli tilaus (Habibollah 2018). Ikram painottaa myös näyttelyn merkitystä ja tarvetta poc-yhteisölle sekä tilan luomista, yhdessä luomista (Ikram 2018).

Omaa kieltään kertoo, että kun näyttelyä purettiin, oli yleisö edelleen istumassa videoteosten äärellä. Selkeä viesti tarpeesta tuli ilmi myös siinä, että Ramina Habibollahilta ja Nayab Ikramilta kysyttiin useaan otteeseen, missä teoksia voisi nähdä uudelleen. Vuoden 2017 lopussa Habibollah ja Ikram järjestivät Helsingin *Third Space* -galleriassa screening-tilaisuuden näyttelyn videoteoksista. Näyttelyn jälkituotantotyönä he työstävät näyttelykatalogia. (Habibollah, Ikram 2018).

Nayab Ikram paljastaa toukokuussa 2018 pidetyssä haastattelussa iloisen uutisen, että näyttely tehdään uudelleen apurahan turvin todennäköisesti Turussa. Ikram mainitsee, että päätös näyttelyn kierrättämisestä ei ollut itsestään selvä, mutta pohdinnan jälkeen päätös tuntuu oikealta:

Täysin uuden näyttelyn luomisen sijaan, päätimme kierrättää vanhan näyttelyn ja pitää sen toisessa kaupungissa. Olisi todella epäreilua tehdä uusi näyttely, kutsua uudet taiteilijat, koska

*[ensimmäisen] näyttelyn taiteilijoille ei maksettu, emmekä me saaneet palkkaa. Näyttelyn uudelleen esittäminen tarkoittaa sitä, että voimme maksaa taiteilijoille. Tämä on reilua myös feministisesti ajatellen – ei ilmaisen työvoiman käyttöä.*¹⁸ (Ikram 2018.)

Se, että näyttelylle on tarve ja merkitystä erityisesti poc-yhteisössä, luo myös vaatimuksia ja paineita, muistuttaa Nayab Ikram. Tämä tarkoittaa vaatimusta tehdä näyttely isommin ja paremmin ja vastata niin sanotusti kysyntään ja tarpeisiin. (Ikram 2018.)

Normikriittisyys

Tarpeen tunnistaminen ja siihen vastaaminen tulivat ilmi myös Laura Liljan kuratointitöissä. Liljan vetämä normikriittinen taidepiiri Kuvataideakatemiassa vuonna 2015 koettiin tarpeellisena. Kurssille osallistuneet opiskelijat toivoivat jatkoa vastaavalle foorumille. Esimerkiksi seksuaalinormien kyseenalaistus ja niistä keskustelu koettiin tärkeänä.

Kyseessä oli vuoden mittainen kurssi, joka koostui vierailijoiden tapaamisista, keskusteluista ja kurssin päättäneestä näyttelystä. Näyttelyn järjestäminen ei ollut itsestäänselvyys, vaan se valikoitui lopulta niin sanotusti helpoimpana vaihtoehtona, koska Kuvataideakatemiassa oli olemassa valmiit puitteet näyttelyn pitämiseen. Tämä ratkaisu sai kurssipalautteessa negatiivista kritiikkiä, koska näyttely koettiin itsessään normatiivisena ja helppona vaihtoehtona kurssin päätökselle. (Lilja 2018.)

Kurssin päättäneessä näyttelyssä ei eritelty, missä teosten rajat kulkivat ja esillä olevia teoksia ei nimetty. Normien haastaminen näyttäytyi monipuolisesti näyttelyn teossisällöissä. Esimerkiksi eräässä teoksessa oli niin isot kynnykset tai seinät, että osaa installaatiosta ei pystynyt havainnoimaan, tai näkemään teoksen läheisyyteen

18 "Instead of creating a whole new exhibition, we decided to recycle the exhibition and exhibit it in a different town. It would be so unfair to do a new exhibition again, to have new artists, because they didn't get paid, we didn't get paid. By recycling the exhibition, we would be able to pay the artists. That would be fair in terms of the feminist practise to do that. Not to have free labour." (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

installoituja muita teoksia. Osa teoksista oli lattialla ja niihin sai koskea. (Lilja 2018.)

Näyttelyssä ensisijaista oli normien miettiminen rakenteellisella tasolla ja niiden haastaminen. Tällaisia toimia olivat muun muassa tilan tekeminen saavutettavaksi ja näyttelystä tiedottaminen Suomessa kuudella eniten puhutulla kielellä. Lilja mainitsee myös, että normikriittisyys toteutui myös normikriittisenä opettamisena. (Lilja 2018.)

Laura Lilja kertoo, että kurssilaisille keskustelun mahdollisuus oli huomattava ja tärkeä pohja. Muun muassa identiteettikysymykset, seksuaalisuus ja siihen liittyvät normit olivat kurssilla käsiteltyjä teemoja. Kurssille osallistui esimerkiksi kuvataiteilija J.A Juvani, joka on jatkanut samojen kysymysten ja teemojen piirissä, joita pohti jo tuolloin. (Lilja 2018.)

Toisena esimerkkinä Laura Lilja mainitsee *Ars Kärämäki* -kesänäyttelyn, jonka kuraattorina hän toimi vuonna 2008. Näyttelyn teemaksi Lilja valitsi rajojen rikkomisen erityisesti sukupuolikysymysten kautta. Osa näyttelyn teoksista herätti huolta ja närää näyttelyjärjestäjissä. Eniten hankausta aiheuttivat kuvataiteilija Mimosa Palen vaginaveistokset, joita pidettiin epäsopivana lapsiyleisölle. Lilja ei suostunut kompromisseihin Palen teoksen kanssa, eikä lopulta tehnyt mitään muutoksia teoksen installoinnissa eikä poistanut sitä näyttelystä. Lilja antoi selvät ohjeet näyttelyn ylläpitohenkilökunnalle, mitä teokselle sai kesän aikana tehdä ja mitä ei: teos piti esimerkiksi esittää paikallaan ilman varoituskylttejä tai vastaavaa kirjallista viestiä. (Lilja 2018.)

Avajaisissa oli läsnä runsaasti paikallista pohjoispohjanmaalaista yleisöä ja näyttelyn teokset eivät herättäneet kritiikkiä, vaan teokset olivat positiivisen kiinnostuksen kohteita ja herättivät halua keskustella sukupuolikysymyksistä. Yksi näyttelyn pääjärjestäjistä tosin erosi *Ars Kärämäen* hallituksesta Palen teoksen takia, eli teoksen esittäminen oli osalle vaikea, suorastaan ylitsepääsemätön asia. (Lilja 2018.)

Taiteilijan kohtaaminen

Osa Elina Suoyrjön kuratoimista näyttelyistä kytkeytyy hänen väitöskirjatutkimukseensa. Yksi näyttelyistä oli keväällä 2017 SIC-galleriassa

järjestetty *Good Vibrations* -näyttely, joka käsitteli taiteen affektiivisuutta ja hyvien tuntemusten politiikkaa. Fokuksessa olivat positiiviset ”vibat” ja niiden radikaalius ja voima, joka ohjaa toimintaa. Suoyrjö muistuttaa, että feministinen toiminta ja tutkimus reagoivat usein siihen, mikä on pielessä – toimintaa ohjaa jatkuva kriittisyys. Suoyrjön tavoitteet olivat toisaalla: ”Ajatuksena oli se, että onko positiivisilla energioilla mahdollista vaikuttaa jonkinlaiseen kollektiiviseen kokemukseen. Näyttelyllä ei ollut suoranaisesti poliittiset lähtökohdat, vaan kyseessä oli kokeilu, voiko taideteokset herättää tilassa tuntemuksia. Mitä tapahtuu, kun teokset tuodaan tilaan ja mitä vibojat ne tuovat tilaan?” (Suoyrjö 2018.)

Good Vibrations -näyttelyllä oli samankaltaiset kuratoriaaliset lähtökohdat kuin Suoyrjön muillakin näyttelyprojekteilla. Hänelle taiteilijoiden tapaaminen, työhuonevierailut ja keskustelut ovat lähes aina liikkeellepanevia voimia. Elina Suoyrjölle orgaaninen tutkimusprosessi on tärkeä osa toimintaa, jossa eri yhteyksien näkeminen ja huomaaminen, on oleellista sekä yhtäaikaista keskustelua taiteilijoiden kanssa. (Suoyrjö 2018.)

Feministinen asenne ja asemoituminen liittyvät Suoyrjölle ennen kaikkea yhteistyöhön taiteilijoiden kanssa, yhdessä asioiden miettimiseen:

Oma osuuteni oli tilanteen ja tilan ja löyhän teoreettisen tai muun kontekstin [luominen], missä teokset saivat olla, tai mihin ne kutsuttiin. Tämä ei tietenkään itsessään tee prosessista feminististä – mutta näyttely ja prosessit pohjautuivat viitteiltään feministisiin affektiteorioihin ja uusmaterialistisiin teorioihin. Ja totta kai tekstin kirjoittaminen on myös kontekstualisoimista. Teksti voi joko vaikuttaa kävijän kokemukseen, tai olla vaikuttamatta. (Suoyrjö 2018.)

Kysyin Elina Suoyrjöltä, millaista palautetta näyttely sai. Suoyrjö kertoi, että yleisö ilmaisi, että tilassa oli hyvä olla. Esillä oli myös teoksia, joissa huumori oli läsnä. Suoyrjölle nauru edustaa hyvää ja välitöntä reaktiota, koska se on fyysinen ja usein ennakoimaton.

Elina Suoyrjö on kiinnostunut siitä, miten taide vaikuttaa meihin ja miten taide voi muuttaa meitä. Kyse on kuitenkin spekulatiivisuudesta, sillä asiat eivät ole mitattavissa, eikä voi tietää, mitä tapahtuu

ja miten taide vaikuttaa: ”Voin vain toivoa, että jotain tapahtuu, mutta ehkä mitään ei tapahdu. Voin tehdä kuraattorina vain sen, mitä voin ja raja tulee vastaan hyvinkin nopeasti. Se on kohtaamisen edesauttamista.” (Suoyrjö 2018.)

Yhteistä haastateltavien näyttelyhankkeissa on ollut se, että näyttelyiden sisällöt ovat olleet feministisen teorian, toiminnan ja tavoitteiden mukaisia. Kuraattorien esimerkeissä korostuivat myös jokaiselle yksilölle tärkeät teemat, joiden äärellä he haluavat työskennellä. Laura Liljalle normien näkeminen ja niiden kyseenalaistus ovat ensisijaista, kun taas Elina Suoyrjön teemat kumpuavat feministisistä affektiteorioista. Toki Suoyrjöä ja Liljaa yhdistää halu vaikuttaa, vaikka toiminnan tapa ja pyrkimykset eroavat toisistaan.

Rakenteiden horjuttaminen ja normatiivisuuden purkaminen, ovat läsnä oleellisesti myös Ramina Habibollahin ja Nayab Ikramin työskentelyssä. Heille poc-taiteilijoiden esittelemisen ja rodullistettujen taiteilijoiden kanssa työskentely on tärkeää, koska Habibollah ja Ikram haluavat toiminnallaan laventaa ja normalisoida rodullistettujen taiteilijoiden taiteilijuutta ja valtavirtaistaa poc-taiteilijoita.

5 *Toiminnan vaikuttavuus*

Neljäs kysymys pureutui feministiseen toimintaan ja sen tapoihin. Kysyin, ”mihin haluat toiminnallasi vaikuttaa ja miksi”? Kysymykseen kietoutui ennakkoajatus feministisen toiminnan pyrkimyksestä vaikuttavuuteen ja samalla muutokseen. Uudet toimintamallit, jotka erottuvat vanhoista ja patriarkaatin värittämistä, olivat kiinnostuksen kohteenani. Kysymys liikkui vahvasti muutoksen mahdollisuuden alueella, jolloin myös itsestäänselvyydet ja totutut tavat pääsivät tarkastelun kohteeksi.

Laura Liljalle tasa-arvokysymykset ja normikriittisyyden pohtiminen ovat oleellinen osa hänen työskentelyään ja ajatusmaailmaansa. Ensimmäisten olettamusten kyseenalaistus, itsensä haastaminen, on Liljalle tärkeää. (Lilja 2018.)

Normien ja itsestäänselvyyksien näkeminen on lähes kaikille feministisille toimijoille oleellista. Patriarkaattisen järjestelmän tarkasteleminen ja sen lainalaisuuksien kyseenalaistaminen sisältyvät feministiseen työhön. Maryan Abdulkarim ja Eveliina Talvitien sanoin, ”Patriarkaatti on yhtä kuin yhteiskunta, jossa elämme sosiaalisine normeineen. Me jokainen osaltamme vahvistamme tai haastamme sen olemassaoloa.” (Abdulkarim & Talvitie 2018, 45.) Itsestäänselvyksiä pitää jatkuvasti kyseenalaistaa, koska ne pysäyttävät kehityksen. Syvemmältä kaivaminen tekee niin kutsuttuja itsestäänselvyksiä näkyväksi. (Abdulkarim & Talvitie 2018, 54.)

Tasa-arvon toteutuminen sen laajassa merkityksessä on Laura Liljalle asia, mitä hän omassa työskentelyssään haluaa saavuttaa.

Yhtenä metodina on epätasa-arvoisuuksien näkyväksi tekeminen. Lilja kertoo esimerkin näyttelystään turkulaisessa Galleria Å:ssa vuonna 2014. Esillä oli perheväkivaltaa käsitellyt teos, joka resonoi juuri tehtyihin leikkauksiin perheväkivallan uhrien auttamisessa. Lilja huomauttaa, että vaikka teoksen näkee vain harva, voi se vaikuttaa mikrotasolla ja saada aikaan liikehdintää pienessäkin mittakaavassa, mikä on joka tapauksessa tavoiteltavaa. (Lilja 2018.)

Rakenteet näkyviin

Ramina Habibollah ja Nayab Ikram painottavat Laura Liljan tavoin normien kyseenalaistusta ja yhteiskunnan haastamista uudenslaisiin ajattelun ja tekemisen malleihin. Habibollahin ja Ikramin painopisteet ovat rodullistettujen ihmisten ja poc-ihmisten oikeuksissa, vaikka heidän ajatuksensa on laajennettavissa monille sorron alueille.

Rakenteisiin ja representaatioihin vaikuttaminen on myös Ramina Habibollahille tärkeää, vaikka Habibollah mainitsee työn ja tehtävän vaikeuden. Se, että kaikenlaiset taiteilijat saisivat olla taiteilijoita, on oleellista. ”Ihmiset mukana ihmisinä ja tekijöinä ja että kaikille annetaan mahdollisuus, ei poissulkemista, se on minulle tärkeää.” (Habibollah 2018.)

Kuratoriaalisen työskentelynsä tavoitteeksi Nayab Ikram mainitsee myös turvallisen tilan luomisen ja sellaisen mahdollistamisen. Ei ole itsestään selvää, että vihapuheesta ja rasismista vapaita alueita olisi automaattisesti. Ideaalitilassa voi tehdä mitä vain ja olla mitä tahansa. Ikram muistuttaa, että tarkoitus ei ole eristää rodullistettuja taiteilijoita, mutta ongelma valtakulttuurissa on se, että poc-ihmisiä ei näennäisesti ole edes olemassa. (Ikram 2018.)

Ramina Habibollah ja Nayab Ikram muistuttavat, että valtaosa suomalaisista taidennäyttelyistä esittelee valkoisten taiteilijoiden teoksia. Toki myös sukupuolinäkökulma on vääristynyt ja variaatiota seksuaalisuuksissa tai muissa taustoissa ei tuoda esiin. Kaikki, mitä esitetään, on lopulta hyvin homogeenistä massaa. (Habibollah, Ikram 2018.)

Muutosta tapahtuu, tosin hitaasti ja se on hankalaa. Puhetta on pienissä yhteisöissä, mutta laaja ja valtavirtainen keskustelu puuttuu. Työ, mitä Nayab Ikram ja Ramina Habibollah tekevät, vaikuttaa

mikrotasolla, mutta rakenteisiin pureutuvaa toimintaa ei juurikaan ole. Ikram kuitenkin painottaa, että se, että on entistä enemmän henkilöitä taidekentässä, jotka määrittelevät itsensä feministeiksi, kuten *nynnyt*, on hienoa ja tärkeää. (Ikram 2018.)

Nynnyt kertovat naurun saattelmana esimerkin hieman suuruudenhullusta tavoitteesta, jonka Selina Väliheikki *nynnyjen* alkutaipaleella kertoi osana puheenvuoroa: ”Meillä on tarkoitus muuttaa koko taiteen kenttä tasa-arvoiseksi ja sitten koko maailma!” (Väliheikki 2018). Naurun lomassa Väliheikki ja Ohtonen toki muistuttavat, että työtä ainakin riittää ja se ei tule loppumaan tällä periaatteella.

Hanna Ohtonen painottaa *nynnyjen* toiminnan kiinnittymistä laaja-alaisesti tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden teemoihin. Ohtonen huomioi, että tasa-arvo mielletään usein kahden sukupuolen tasa-arvona, mutta hänelle ja Selina Väliheikille se tarkoittaa myös muita sukupuoliä ja moninaisuutta yli sukupuolikysymysten. Hanna Ohtonen pohtii tasa-arvotermin toimivuutta ja päättyy yhdenvertaisuuskäsitteeseen, koska yhdenvertaisuutta terminä on vaikeampi ymmärtää väärin. *Nynnyille* oleellista on yhdenvertaisuus eri sukupuolien, taustojen, kokemusten, olomuotojenkin välillä. (Ohtonen 2018.)

Kaiken syleilevyys on myös vaikeaa. Epäonnistuminen on jatkuvasti läsnä. Hanna Ohtonen muistuttaa, että: ”Pyritään siihen, että ajatus [tasa-arvosta] on mahdollisimman laaja ja siinä tietysti myös me epäonnistumme.” (Ohtonen 2018.)

Ystävyyden ja ystävällisyyden korostaminen feministisessä olemisessä ja toiminnassa on Selina Väliheikille tärkeää. Hän haluaisi vaikuttaa myös siihen, että taiteen kenttä olisi parempi ja turvallisempi paikka olla ja työskennellä (Väliheikki 2018). Hanna Ohtonen puhuu myös avoimemmasta kentästä, jotta kenttä olisi parempi ja toimisi paremmin (Ohtonen 2018).

Ystävällisyyden korostaminen toimintaperiaatteissa tuntuu tavoiteltavalta ja lämpimältä, jopa radikaalilta. Tässä ajassa aivan toisenlaiset, individualismiin ja suoriutumiseen tähtäävät arvot ovat läsnä. Ystävällisyyttä ei koskaan mielestäni voi olla liikaa. Femininisisyyteen ja sitä kautta myös feminismiin liitetään kuitenkin usein kiltteyden ja ystävällisyyden vaateita. Tämä kaventaa jälleen oletettua naiseutta tai siihen sisältyviä tuntomerkkejä. Koen asian ristiriitaisena ja vaikeana: yhtä aikaa ystävällisyys, herkkyys ja lempeys ovat minulle kaikin puolin tavoiteltavia toiminnan ja olemisen tapoja, mutta samalla

nämä korostavat normatiivisen feminiinisyyden olemusta. Toki täytyy muistaa, että ystävällisyys ja herkkyys eivät väistämättä ole pehmeää, pumpulista ja helppoa – tai ristiriidatonta.

Selina Väliheikki painottaa *nynnyjen* työn liittyvän asenteisiin, käytänteisiin ja rakenteisiin, joita halutaan muuttaa. Tämä tarkoittaa muun muassa palkkaukseen liittyviä kysymyksiä ja sitä, millaisia ääniä kuuluu ja annetaan kuulua:

Haluan vaikuttaa siihen, että kuka täällä puhuu. Ja mikä on edes täällä ja mikä on siellä? Tämä liittyy myös taidekoulutukseen ja ketkä siellä puhuvat. [...] Se on jatkuvaa opiskelua tai oppimista itselle myös, mitä puhun ja minkälaisia asioita edustan ja tämä liittyy myös etuoikeuksiin ja millaista puhetta tuotan ja onko joskus tarpeen, että en tuota edes puhetta? Olla hiljaa ja myös olla tuottamatta. (Väliheikki 2018.)

Etuoikeudet

Omien etuoikeuksien tunnistaminen entistä helpommin ja paremmin ovat Hanna Ohtoselle tärkeitä toiminnan tavoitteita. Selina Väliheikki ottaa esiin myös käytännön asian, mikä kielii isommasta rakenteellisesta oireesta. Hän haaveilee, että aina kun jokin taho lähettää kutsun tilaisuuteen, tulisi heti ilmi, saako esiintymisestä palkkaa, ja kuinka paljon. Palkkauksesta kysyminen ei pitäisi olla henkilön, joka kutsutaan, tehtävä. (Ohtonen 2018, Väliheikki 2018.)

Hanna Ohtonen painottaa, että ilmiössä on kyse myös siitä, että taiteen kentän rakentuu freelancer-työn varaan. Asioita ei lausuta ääneen. On epäselvää, mitä halutaan, mitä pyydetään, mitä tarjotaan. Asioista tulisi puhua ja neuvotella. Ohtonen muistuttaa, että *nynnytkin* epäonnistuvat tässä, mutta he pyrkivät lisäämään puhetta aktiivisesti. (Ohtonen 2018.)

Hanna Ohtonen kertoo tavanneensa newyorkilaisen kuraattorin Lumi Tanin, joka painottaa New Yorkin taidekentässä feminististen toimijoiden suurta määrää myös instituutioiden sisällä, ei vain vapaalla kentällä. Tilanne Suomessa on edelleen toisin. Keskustelu feminismistä organisaatioissa on vasta alussa. (Ohtonen 2018.)

Kiinnostavaa kuitenkin on, miten feminismi tai feministinen

toimijuus määritellään esimerkiksi New Yorkin taidekentässä. Laura Diaz Ramosin tutkimus painottaa feministisen kuraattoriasenteen oleellisuutta, ei niinkään feministisen tai naisten tekemän taiteen esittelyä, mitä se on ollut myös yhdysvaltalaisessa kontekstissa melko pitkään. Feminististen kuratoriaalisten projektien tulisi haastaa ole-massa olevia näyttelymalleja, kyseenalaistaa museon roolia ja rikkoa näyttelyiden lainalaisuuksia. (Diaz Ramos 2016, 27.)

Selina Väliheikki muistuttaa, että hänen haaveensa liittyvät ennen kaikkea vapaaseen kenttään, jossa itse toimii. On vaikeampi arvioida, millaisia vaikuttamismahdollisuuksia instituutioiden ja organisaatioiden sisällä on. Hanna Ohtonen huomauttaa, että heidän tavoitteenaan on tuottaa keskustelua ja yhteistyötä myös isojen organisaatioiden kanssa ja miettiä, miten olla feministinen toimija instituution sisällä. Selina Väliheikki muistuttaa jälleen tukiverkoston ja keskustelukumppanien merkityksestä. Vaikka toimisi organisaatiossa, on hyvä olla verkko, jota tapaa ja jonka kanssa keskustelee, jotta ei unohda itselleen tärkeitä tavoitteita. (Ohtonen 2018, Väliheikki 2018.)

Nynnyjen tavoite laajentaa feministinen keskustelu isompien organisaatioiden piiriin kuulostaa tärkeältä pyrkimykseltä. Jotta ajatukset feministisistä työskentelytavoista ja -arvoista levittyvät esimerkiksi museokentälle, tarvitaan selviä keskustelunavauksia ja tapoja konkretisoida feministisen kuratoinnin praktiikkaa. Uskon konkretiaan siksi, että ilman tapausesimerkkejä feminismi saattaa kaventua koskemaan ainoastaan binäärisiä sukupuolikysymyksiä tai naistaiteilijuutta.

Elina Suoyrjö painottaa kuratoriaalisen työskentelynsä kohdalla kohtaamisen edesauttamista. Hänellä on halu jakaa jotain, mikä koskettaa ja auttaa kohtaamista taideteoksen kanssa. (Suoyrjö 2018.)

Elina Suoyrjö näkee taiteen parissa työskentelyn mahdollisuutena toimia feministisesti. Taiteen alueella on vapaus puhua erilaisista teemoista ja nostaa poliittisiakin kysymyksiä esiin. Taiteen alueella ei kuitenkaan ole vaatimusta päätöksentekoon. Tämänkin vuoksi taiteen alalla on niin paljon valtaa. Muutoksen mahdollisuus ja tekeminen ovat kenties ketterämpää. Elina Suoyrjö kuvailee tätä ”mielettömäksi vapaudeksi”. (Suoyrjö 2018.)

Tasa-arvoon liittyvien kysymysten kohdalla voi tuntea olevansa ison asian tai ongelman äärellä. Suoyrjö kuitenkin muistuttaa, että aina pystyy niin sanotusti laskemaan päitä. Tällä hän tarkoittaa

tilastollisia laskelmia sukupuolijakaumasta esimerkiksi organisaatioissa, jotka esittelevät taidetta ja taiteilijoita. Elina Suoyrjö painottaa lukuja ja niiden todentamista: ”Luvut on pakko olla, koska asiat eivät voi perustua mutu-tuntumaan.” (Suoyrjö 2018.)

Suoyrjön ajatukset tilastoista ja päiden laskemisesta, tuntuvat yksinkertaiselta, mutta tarpeelliselta tehtävältä. Tilastojen kautta todentuu selvemmin esimerkiksi rakenteellinen epätasa-arvo. Vaikka feministinen kuraattoriasenne ei todennäköisesti toteudu vain päitä laskemalla, on tilastoissa usein voimaa. Mikäli laskennan aloittaa sukupuolijakaumalla, voi tilastoinnin myötä kohdata myös muita epäkohtia: kenelle näyttelytyötä tehdään, kuka poissuljetaan, kenen ääni kuulu ylinnä? Suoyrjön painottama tilastointi on sen kaltaista työtä, mistä on niin sanotusti helppo aloittaa. Mikäli organisaatio, missä työskentelee ei ole feministisesti orientoitunut, on lukujen avulla helppompaa tehdä näkyväksi vinoumia, mitä tuotetaan tai on tuotettu.

Elina Suoyrjö kertoo, että sukupuolijakauma tulee hänellä esiin tietyissä periaatteissa. Jos hän kuratoi ryhmänäyttelyn, on taiteilijoiden sukupuolijakauman oltava vähintään tasa-arvoinen ja usein naisia on hänen hankkeissaan enemmän, koska naiset ovat edelleen vähemmän edustettuja gallerioissa ja museoissa, vaikka taidekouluissa enemmistö onkin naisia. (Suoyrjö 2018.)

Se, kenen taiteilijan teoksia nostaa esiin, ei ole yksioikoista tai ongelmatonta, muistuttaa Suoyrjö. Jos häneltä pyydetään taiteilijavinkkejä, kertoo hän aina miettivänsä ensin naistaiteilijoita. Elina Suoyrjö kertoo, että hän huomasi työskennellessään Tukholmassa, että hänen verkostonsa olivat hyvin naispainotteisia: monet toimijat, joiden kanssa hän teki yhteistyötä ja verkostoitui olivat naisia. Suoyrjö muistuttaa kuitenkin myös, että toki taiteilijat, joiden kanssa hän toimi olivat kaiken sukupuolisia. (Suoyrjö 2018.)

Jokainen haastateltava allekirjoitti ajatuksen toimintansa pyrkimyksestä vaikuttavuuteen. Kuten feminismien määrittelyssä ensimmäisessä kysymyksessä kävi ilmi, nousivat tasa-arvoinen ja yhdenvertainen toiminta lähes kaikilla tavoitteiden kärkeen. Normien kyseenalaistus sekä sukupuolikysymyksissä että etnisyyteen liittyvissä asioissa ja näkemys siitä, että taiteen alueella vaikuttaminen on mahdollista taiteellisen vapauden ja taiteen kielen takia, olivat tärkeitä havaintoja.

6 *Toimijuuden haasteet*

Viides haastattelukysymys otti esiin mahdolliset ongelmakohdat tai vaikeudet, joita feministisessä kuratoinnissa ilmenee. Kysyin, ”mikä feministisessä toimijuudessa on mielestäsi vaikeinta ja mitä sen varjopuolet ovat?” Oletin kysyessäni toiminnan ja tekojen vaikeudesta, että ympäröivä yhteiskunta puristaisi normeillaan feminististä toimintaa ahtaalle. Saamani vastaukset olivat ennen kaikkea positiivisia ja toimintaa ei koettu hankalaksi, eli jouduin uudelleen määrittelemään myös omaa ennakkokäsitystäni feministisen toiminnan haastavuudesta. Toki vaikeuksia ja hankaluuksia ilmeni, mutta haastateltavat näkivät feminismiin tuovan ennen kaikkea mahdollisuuksia ja tilaa kehittyemiselle.

Ramina Habibollah kertoo, että reilusti ja feministisesti toimiminen ei ole väistämättä helppoa. Toiminta on jatkuvasti itseään kyseenalaistavaa. Samalla pitää vahvasti luottaa itseensä. Habibollah näkee yksin toimimisen vaikeimpana asiana. Tuolloin myös muut kuin itselle ominaiset näkökulmat ovat hankalammin tunnistettavissa. Ramina Habibollahilla on kunnianhimoinen pyrkimys: ”Yritän ja pyrin siihen, että kuuntelen eri näkökulmia ja voin oppia niistä.” (Habibollah 2018.)

Kiinnostava ja mahdollisesti tätä aikaa määrittelevä feministinen ajatus on itsestä huolehtiminen ja huolen pitäminen. Ramina Habibollah kokee itsestä huolehtimisen hankalana ja vaikeana. Hän muistelee kuratoimansa näyttelyn prosesseja, jotka olivat työläitä. Kyseessä oli iso tuotanto ja tekijöitä oli oikeastaan vain kaksi. Toki

Feministisen Foorumin työryhmän antama tuki oli korvaamatonta, mutta lopullisessa vastuussa näyttelystä olivat Ramina Habibollah ja Nayab Ikram.

Myös yhdessä työskentelyyn kuuluu väistämättä huonoja hetkiä ja vaikeuksia, vaikka Ikramin ja Habibollahin yhteistyö sujui mukavasti. Ramina Habibollah muistuttaa, että hyvän ja rennon työotteen ja ilmapiirin ylläpitäminen ei välttämättä ole helppoa varsinkaan tilanteissa, missä paineet kasaantuvat. Itsestä huolehtiminen suhteessa työmäärään ja työssä uupumiseen on tärkeä asia huomioida. (Habibollah 2018.)

Epähierarkisessa työryhmässä työskentely ja toiminta on oman kokemukseni mukaan ollut raskasta, jopa uuvuttavaa. Jälkeenpäin olen miettinyt, että selvä, aukikirjattu työnjako, odotusten ääneen lausuminen ja omien rajojen määrittely ovat ensiarvoisessa asemassa. Vaikka kyseessä olisi yritys hierarkittomaan työskentelyyn, ei sen tulisi estää erilaisten roolien ottamista. Ryhmä tarvitsee monenlaisia hahmoja ja kunhan roolitus on yhdessä sovittu ja tasapuolinen, sujuvan toiminnan edellytykset ovat mahdollisia. Pahimmillaan epäselvät roolit tai roolittomuus tekevät sen, että tunnollisuuteen taipuva kantaa lopulta kokonaisvastuuta lähes kaikesta ja uupuu aivan varmasti työtaakan alle.

Ramina Habibollah painottaa onnistuneessa työskentelyssä työryhmän, kumppanin ja ystävien tukea. Hän muistuttaa, että kaikkea ei yksi ihminen pysty tekemään. (Habibollah 2018.)

Feministisen työn helpottuminen

Elina Suoyrjölle feministisen toiminnan hankaluuksien löytäminen tuntuu vaikealta. Hän kertoo, että ei näe nykyisessä positiossaan Titanik-gallerian toiminnanjohtajana varjopuolia feministisenä kuraattorina toimimisessa. Suoyrjö toki muistuttaa, että asiat ovat selvästi muuttuneet viime aikoina. Esimerkiksi rahoitusta saa helpommin feministiselle tutkimukselle ja taiteen tekemiselle. Feministiselle tutkimukselle on kysyntää. Kun Elina Suoyrjö haki feministiselle toiminnalleen rahoitusta aikoinaan, ei apurahoja irronnut, eikä myöskään kuratointikutsuja. Hän painottaa, että tilanne on nykyään toinen ja tämä on tietysti todella hienoa. (Suoyrjö 2018.)

Kysyin Elina Suoyrjöltä työn vaikuttavuudesta ja siitä, että mihin feministinen työ vaikuttaa tulevaisuudessa vai vaikuttaako laisinkaan. Suoyrjö visioi, että feministinen työ tulee näkymään konkreettisella tasolla siten, että tullaan tietoisemmiksi esimerkiksi sukupuolijakaumista. Museot ja muut toimijat kiinnittävät huomiota hankintoihin ja siihen, millaista näyttelyohjelmaa toteutetaan. (Suoyrjö 2018.)

Suoyrjö muistuttaa, että keskustelua feministisistä aiheista on tällä hetkellä aikaisempaa enemmän. Tietoisuus sukupuolikysymyksistä on läsnä. Nämä keskustelut vaikuttavat siihen, että taidemaailmasta tulee saavutettavampi kuin ennen. Taidetyön eettisyyteen kiinnitetään enemmän huomiota ja *nynnyjen* tekemä työ on yksi esimerkki siitä. Lisääntynyt puhe taiteilijoiden aseman parantamisesta ja toiminta tätä kohti suuntaavat tavoitteita oikeudenmukaisemmiksi. Tästä esimerkkejä ovat taiteilijoiden palkkiot ja vuokrattomat galleriat. Seuraavana askeleena Suoyrjö näkee entistä intersektionaalisemman keskustelun. Kyse on puhunnasta, joka ottaa seksuaalisuudet, etnisyyden ja taustat aidosti huomioon. (Suoyrjö 2018.)

Ilon pilaaminen

Laura Lilja kertoo, että nähdessään kysymyksen feministisen toiminnan hankaluudesta, hän ajatteli, että feministisessä toiminnassa ei ole mitään hankalaa. Pidemmän pohdinnan jälkeen hän tuli kuitenkin toisiin aatoksiin. Laura Lilja mainitsee, että vähemmistön edustaminen tai vähemmistöön kuuluminen aiheuttaa usein perehtyneisyyden ja korrektiuden vaateen itselle. Pelko siitä, että puhuu väärin termein tai ilman tarpeeksi vankkoja perusteluja, on läsnä, vaikka vastapuolella oleva kriitikko saattaa puhua mitä tahansa ja miten tahansa. Laura Lilja muistuttaa, että selitysvastuu ei useinkaan ole kyseenalaistajalla, vaan tietäjällä. Hän ihmettelee, miksi taiteen tekemiseen liittyvät rentous ja virheet, mutta tasa-arvosta puhumiseen ei: ”Helposti varoo liikaa ja sitten jää jotain sanomatta. Aina ei uskalla sanoa, kun tuntuu, ettei tiedä tarpeeksi.” (Lilja 2018.)

”Jos haluaa muutosta, onko taide tai taiteen tekeminen paras väline tätä kohti”, pohtii Laura Lilja. Kysymykset siitä, pystyykö kuvataiteen avulla todella vaikuttamaan, heräävät väistämättä. Välineellistyykö taide, jos se on poliittista? Näihin isoihin kysymyksiin Liljalla ei ole

suoria vastauksia, mutta hän korostaa edes aiheista puhumisen tärkeyttä. Ajattelemalla kriittisesti oman työnsä ja työskentelynsä sisältöjä, suhtautuu itseensä ja toimintametodeihinsa yleensä myös kriittisesti. (Lilja 2018.)

Nayab Ikram puhuu rakenteiden havainnoinnin vaikeudesta ja varsinkin yksityiskohtien näkemisestä. Rakenteet itsessään ovat se vaikea ja haastava asia. Ei ole helppoa tarkkailla kriittisesti aivan kaikkea rakenteiden kautta: ”Pitää aina olla tietynlaiset ‘rakennesilmälasit’ yllä, jotta pystyy näkemään, oliko mukana riittävästi naisia, muunsukupuolisia... Vähemmistöjä tulee ajatella ja huomioida yhteiskunnassa.”¹⁹ (Ikram 2018.) Juuri rakenteista johtuen, törmäyksiä tapahtuu jatkuvasti. Iso osa ei ajattele vastaavia asioita laisinkaan ja mieskeskeisyys on todellinen normi. (Ikram 2018.)

Ikram myös pohtii, kontrolloiko hän liikaa, kääntyykö mukaanlukeminen, sisällyttäminen toiseen suuntaan: ”Milloin suljet [joitakin] pois, kun luet mukaan [eri ryhmiä]. Sulkea pois sisällyttääkseen.”²⁰ (Ikram 2018.) Ikram ja Habibollah ovat päättäneet työssään keskittyä poc-taiteilijoihin. Tämä valinta rajaa väistämättä ulkopuolelleen osan taiteilijoista. Tasapainon löytäminen valinnoissa puhututtaa. Milloin itse sokeutuu tai jättää huomioimatta muita, kun kuuluu johonkin tiettyyn ryhmään? (Ikram 2018.)

Omat valinnat ja toiminta voivat synnyttää konflikteja, muistuttaa Nayab Ikram. Tuolloin erityisen tärkeää on, ettei ole yksin ja saa tukea ja turvaa liittolaisilta. Ikram myös painottaa, että on oleellista sanoa vastaan, puolustaa itseään ja yhteisöään rohkeasti. Rasistisen käytöksen äärellä tulisi olla rohkeutta puuttua asiaan ja luoda itselle ja muille turvallinen tila. (Ikram 2018.)

Konflikteista puhuvat myös *nynnyt*. Hanna Ohtonen muistuttaa, että välillä on rankkaa olla se ilon pilaaja (*killjoy*). Hän lisää samaan hengenvetoon, että heillä on helpompaa, koska he pystyvät kohtaamaan asiat yhdessä *nynnyinä*. Olisi hankalampaa, jos toimisi kentällä soolona. Selina Väliheikki puhuu myös tuen ja välineiden

19 ”You always have to have structure glasses on. To be able to see did we have enough women, non-binaries... Always thinking about the minorities in the society.” (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

20 ”When are you starting to exclude because you are including? Exclusion for the inclusion.” (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

tarpeellisuudesta, joita voivat olla esimerkiksi tarkistuslistat (*check lists*) omasta työstään. Aukikirjoitetut asiat toimivat ikään kuin työkaluina ja näihin voi peilata. (Ohtonen, Väliheikki 2018.)

Nynnyjen tekemät listat sisältävät toiveita ja ehtoja ja ylös on kirjattuna myös heidän keskinäisiä asioita. Esimerkiksi yksi merkintä koskee sitä, että kerran kuukaudessa he puhuvat rauhassa kävelyn tai kahvin merkeissä siitä, mitä heille molemmille kuuluu.

Nynnyjen tavoitteena on myös nimetä työkalut tilanteisiin, missä ollaan vastuussa muista henkilöistä. Hanna Ohtonen muistuttaa, että välillä julkiset keskustelut feministisistä aiheista voivat olla rankkoja ja haastavia. Keskusteluissa tulee tehdä tilaa erilaisille äänille ja mielipiteille, mutta pitää huolta siitä, ettei keskustelu muutu vaaralliseksi tai ahdistavaksi paikalla olijoille. Työkalut olisi hyvä löytyä siihen, miten tällaisiin tilanteisiin voisi puuttua. (Ohtonen 2018.)

Selina Väliheikki toteaa, että vaikeaa on toiminnan epävarmuus, mikä koskee toki kaikkia muitakin kentän freelancereita. Tämä liittyy jälleen rakenteisiin. Väliheikki mainitsee myös ilon pilaamisen ja sen, että ilon pilaa välillä myös itseltä. Hanna Ohtonen kertoo nau-raen, että hän mietti jokin aika sitten, millaista elämä olisi, jos ei kiinnittäisi ollenkaan huomiota epäkohtiin. Millaista elämä ja työnteko olisivat ilman kriittisyyttä ja prosessointia? Ohtonen mainitsee, että vaikka kokeekin kriittisyyden kanssa toimimisen ehdottoman tärkeänä, lamaannuttaa se joskus ja ainaiseen prosessointiin myös väsyä. (Ohtonen, Väliheikki 2018.)

Vaikeaksi koettiin yksin toimiminen ja mahdollinen liittolaisten puute. Jatkuva itsensä kyseenalaistaminen ja toimintaan sisäänrakennettu kyseenalaistus ja kriittisyys koettiin rankkana. Konfliktit ja ilon pilaaminen nousivat esiin vastauksissa feministisen toiminnan varjopuolissa. Haastatteluissa painotettiin rakenteellisten ongelmien näkemisen hankaluutta ja ennen kaikkea rakenteisiin liittyvän muutostyön haastavuutta. Sekä positiivisena että yhtä aikaa vaikeana asiana nousi esiin itsestä huolehtiminen.

7 *Inspiraation lähteet ja vaikuttimet*

Kuudennen haastattelukysymyksen kautta toivoin pääseväni vaikuttimien ja feministisen toiminnan edesauttajien äärelle. Ajatuksenani oli kuulla, mitkä kaikki asiat vaikuttavat kuraattorien toimintaan ja mikä koetaan tärkeänä. Kiinnostavaa oli huomata, että kysymys koettiin melko hankalaksi ja yksittäisiä inspiraation lähteitä ei noussut ainakaan aivan heti esiin. Kysyin ”kertoisitko sinulle tärkeistä vaikuttimista (esim. tekstit, ajattelijat, näyttelyt, elokuvat tms.)”?

Elina Suoyrjö kokee kysymyksen hankalaksi, koska ajatukset feminismistä ja kuratoinnista muuttuvat ja liikkuvat jatkuvasti. Hän kuitenkin painottaa, että taiteilijat ja taide ovat ensimmäinen innostuksen kohde ja lähde: ”taide [ja taiteilijat] muistuttaa, miksi teen tätä työtä ja [olen] valinnut tehdä. Se on syy – ja myös seuraus lopulta.” (Suoyrjö 2018.) Myös musiikin vaikutus on Elina Suoyrjölle merkittävä. Hän kertoo, että monet työideat tulevat juuri musiikin kautta. Se, mitä lukee, näkee ja kuulee linkittyvät toisiinsa. Suoyrjö kertoo naurah- taen, että hänen viimeisimpien kuratointiprojektien nimet ovat olleet musiikkikappaleiden nimiä. Valinta ei ole ollut tietoista. Esimerkiksi kevään 2017 SIC-gallerian näyttelyn nimi viittaa muun muassa The Beach Boys -yhtyeen *Good Vibrations* -kappaleeseen vuodelta 1966.

Varsinkin opiskeluaikana Tukholmassa muut kuraattorit tarjosivat Suoyrjölle tärkeitä vaikutteita. Magasin 3:n kuraattorina tuolloin toiminut Elisabeth Millqvist toimi Suoyrjön mentorina ja Suoyrjö työskenteli myös Moderna Museetin Catrin Lundqvistin kanssa. Suoyrjö kertoo oppineensa paljon näiltä henkilöiltä. Ajatukset ja ymmärrys

siitä, mitä kuratointi voi olla, ovat osittain peräisin Millqvistin ja Lundqvistin kanssa käydyistä keskusteluista. Praktiikan itse määrittelemisen, taiteen tärkeyden painotus ja työhuonevierailujen oleellisuus, tulivat esiin inspiroivissa keskusteluissa heidän kanssaan. Suoyrjö kertoo, että palaa välillä edelleen muistiinpanoihin, joita keskustelut tuottivat. Tärkeää tietysti on myös se, että mentorointi oli vastavuoroista ja molemmat osapuolet olivat halukkaita jakamaan ja antamaan tilanteeseen oman panoksensa.

Elina Suoyrjö kertoo nähneensä mentoreidensa kautta tavan tehdä työtä ja elää työtään. Hän painottaakin, että jos toimii vapaalla kentällä, niin elää työtään. ”Yhtä aikaa tuo on kamalaa ja ihanaa. Työ on vapaa-aikaa ja vapaa-aika työtä, kaikki limittyvät.” (Suoyrjö 2018.)

Väitän Elina Suoyrjön kertomien mentorointisuhteiden olevan huomattavan oleellisia vähintään aloittelevalle kuraattorille. Se, että omia ajatuksiaan voi testata ja kysyä kokeneemmalta myös käytännön asioita, eettisiä sekä teoreettisia kysymyksiä, on varsin tärkeää. Tällaiset vaikuttimet tulevat joskus kuin salaa. Onkin oleellista, ihanaa ja tärkeää, että on alan toimijoita, jotka haluavat puhua työskentelystään ja ajatuksistaan. Mietteiden ja asioiden testaaminen, tasaveroinen keskustelu ja välillä suorastaan myös apu, ovat sellaista, mitä pitäisi osata arvostaa entistä enemmän.

Rooli- ja toimintamallit

Laura Lilja tarttui vaikuttimiin perusteellisesti. Hän reflektoi kysymystä pitkään ja mainitsee, että on hyvä tehdä välillä vastaavaa – miettiä, mikä kaikki inspiroi ja mikä vaikuttaa. Suomalaisen nykytaiteen esimerkit Lilja jätti pois laskuista, koska esimerkkejä on runsaasti ja hän ei halunnut nostaa yhtä ylitse toisen. (Lilja 2018.)

Lilja kertoo, että hänelle ratkaisevaa on ollut, että jo lapsena hänelle luettiin kirjoja, missä esiintyi aktiivisia naistoimijoita, kuten Astrid Lindgrenin Ronja Ryövärin tytär. Kuvataiteilija Frida Kahlo on vaikuttanut Laura Liljaan jo ennen hänen taideopintojaan. (Lilja 2018.)

Pohjoismaissa moni sukupolvi on kasvanut Lindgrenin tarinoiden ja kertomusten parissa. Ajattelen, että erilaisilla kertomuksilla ja niistä saaduilla roolimalleilla on väistämättä vaikutusta. Vaikka omassa

lapsuudessani feministisiä arvoja ei korostettu, olen minäkin kasvanut Ronja Ryövärin tyttären tai Peppi Pitkätossun parissa ja uskon, että tällaisilla roolimalleilla on ollut vaikutusta ainakin jonkin verran feministisen identiteetin muodostumiselle.

Tällä hetkellä yksi myydyimmistä lastenkirjoista maailmalla on Francesca Cavallon ja Elena Favillin *Good Night Stories for Rebel Girls* (2016, *Iltasatuja kapinallisille tytöille*), joka esittelee sadan erilaisen naisen tarinan hallitsijoista tieteilijöihin. Kirja on kiinnostava, hieno yritys laventaa tyttöyden ja naiseuden malleja, mutta teos ei ole ongelmaton. Miksi kirja on rajattu tyttöihin, mikä vahvistaa vähintään kahden vastakkaisen sukupuolen olettamusta sekä rajaa teoksen sisällön ennen kaikkea tyttöoletetuille? Eikö kirja soveltuisi aivan kaikille? Myös termi kapinallinen hiertää minua. Pitääkö tytön olla kapinallinen ollakseen uskottava tai miehiseen maailmaan sopiva?

Teoksen hyvät aiheet ja aiheeseen kietoutuva kaupallisuus, tekevät yhtälöstä monimutkaisen. Nayab Ikram mainitsee että feminismi on selvästi tässä ajassa *pop*. Sitä on helppo tuotteistaa ja kiinnostavaa onkin, että kapitalismi tuottaa kulutushyödykkeitä, joita koristavat feministiset tekstit. (Ikram 2018.)

Myös Helsingin Feministinen Salaseura pohtii taiteen ja uusliberalismin yhteyttä. *Feministisen ajattelun kirjoittaminen suomalaisen taiteentekemisen käytäntöihin* -hankekuvauksessa Koneen Säätiön sivuilla kirjoitetaan taiteesta ja uusliberalismista näin:

Taidekenttä puhuu mielellään tasa-arvosta ja kritisoi kapitalismia, mutta me väitämme, ettei keskustelu konkretisoidu tekemisessä. Jos haluamme olla todella vastakarvaan patriarkaalisen ja uusliberalistisen ajattelun kanssa, tulee sen näkyä myös taiteen metakeskustelussa ja tekemisen tavoissa. Taide voi olla kumouksellista vasta, kun se tarkastelee itseään ja omia normejaan kriittisesti. Näiden asioiden esiin nostaminen voi olla pelottavaa ja ammatillisesti riskiä, mutta taiteelle välttämätöntä. (Helsingin Feministinen Salaseura 2018.)

Laura Lilja painottaa Helsingin yliopiston Kristiina-instituutin (nykyään sukupuolentutkimuksen oppiaine) aikaisia opintojaan ja sieltä nousseita taideteoreettisia tekstejä, kuten Linda Nochlinin klassikko-tekstiä *Why Have There Been No Great Women Artists* (1971). Lilja nostaa

esiin myös Leena-Maija Rossin tekstit ja läsnäolon ja opettajuuden instituutissa. (Lilja 2018.)

Tärkeitä ja inspiroivia taideteoksia on Laura Liljalla todella runsaasti, mutta ensin hän mainitsee Judy Chicagon *The Dinner Party*n (1974–1979). Myös Lilja itse hyödynsi omassa taiteellisessa lopputyössään tekstiiliä, kuten Chicagokin teoksessaan. Lilja kertoo, että hänellä on tapana miettiä taiteilijoita, jotka ovat käsitelleet samoja aiheita ja ovat käyttäneet samoja symboleita tai materiaaleja kuin hän. Välillä taiteilijoilla on feministinen tausta ja välillä ei. Liljalle on tärkeää tietää, miten esimerkiksi samoja aiheita on käsitelty aikaisemmin ja millaiseen jatkumoon itse asettuu ja miten teemat sijoittuvat feministiseen ajatteluun. (Lilja 2018.)

Suzanne Lacyn *Three Weeks in May* -teos (1971) on tehnyt Liljaan suuren vaikutuksen yksinkertaisuudellaan, mutta silti voimakkaalla ja tärkeällä aiheellaan. Teos koostuu kartoista ja karttaan merkityistä raikauksista. Kyseessä on Liljan mukaan yksinkertaisuudessaan voimakas teos, jonka aihe pakottaa miettimään, miten suhtautuu itse teokseen ja sitä kautta tietysti myös teosaiheeseen: ”Parhaimmillaan koen, että teokset ovat niin vahvoja kommentteja, että katsoja joutuu miettimään omia ajatuksiaan uudella tavalla.” (Lilja 2018.)

Laura Liljalle *Hedwig and the Angry Inch* -elokuvassa (2001) merkittävää on ollut sen sukupuoli-, valtajärjestelmä-, ja historialliset ajankuvarepresentaatiot sekä queer-vaikuttimet. Lilja puhuu myös kehomyönteisyydestä (*body positive*), erityisesti *Gossip*-yhtyeen keulakuvasta Beth Dittosta. Dittan asenne, rajuus ja karisma sekä ajatus siitä, että millainen keho voi olla, on tärkeä Liljalle. Laura Lilja mainitsee innoittajakseen myös feministisen pornotähden Courtney Troublen. (Lilja 2018.)

Muiden taiteilijoiden ja feministien kanssa käydyt keskustelut ovat Laura Liljalle hyvin oleellisia. Yhteisöllisyys on tärkeää, varsinkin, jos tekee taidetta yksin, jotta pysyy ajassa ja keskusteluissa kiinni. (Lilja 2018.)

Nayab Ikram haluaisi nähdä Helsingissä ja muualla Suomessa etenkin heterogeenisempää taidetta. Suomalainen taidetarjonta on hyvin eurosentristä. Ikram kertoo, ettei juurikaan enää käy näyttelyissä, koska ei löydä kosketuspintaa esillä oleviin teoksiin tai taiteilijoihin. Hänelle tärkeää ja inspiroivaa on tutustua ja löytää uusia poc-taiteilijoita sekä rodullistettuja taiteilijoita. Esimerkiksi muualla Euroopassa,

kuten Lontoossa, tilanne on aivan toinen. Toisaalta Ikram huomioi, että muutosta tapahtuu ja että olemme osa sitä. Oleellista on tehdä näyttelyitä, esittää kysymyksiä ja luoda tiloja monimuotoisesti. Se, miten muissa Pohjoismaissa toimitaan, vaikuttaa myös Suomeen ja taiteen ja taiteilijoiden kirjo laajenee. (Ikram 2018.)

Koko Hubaran luoma *Ruskeat tytöt* -media nousee keskustelussa esiin ja sen tärkeys. Nayab Ikram painottaa *Ruskeiden tyttöjen* olemassaoloa ja tukea, mitä se rodullistetuille ihmisille ja poc-ihmisille voi tuoda. Ikram kaipaa visuaalisen taiteen kentälle vastaavaa äänenkannattajaa: puhetta ja tekoja tarvitaan. (Ikram 2018.)

Näyttely, jota Nayab Ikram muistelee lämmöllä, on *ARS11*. *ARS11* oli Afrikka-teemainen ja Nayab Ikramille se oli ensimmäinen esimerkki ei-valkoisesta taiteesta suomalaisessa valtavirtamuseossa. Näyttely oli myös ensimmäinen, jonka hän Kiasmassa taideopiskelijana näki. *ARS11* on saanut paljon kritiikkiä muun muassa sukupuoliepäasapainon ja kuriositeettimaisen luonteensa vuoksi. Ikramiin näyttely teki kuitenkin vaikutuksen sen poikkeavuuden ja ei-valkoisen representaatioiden takia. Hän painottaa näyttelyn olleen valitettava poikkeus ja se, millaista antia vakiintuneet näyttelyorganisaatiot tarjoavat, on usein kolonialismia vahvistavaa. (Ikram 2018.)

Nayab Ikram kertoo nähneensä BBC:n tuottaman ohjelman *Diaspora Pavilionista*, joka oli esillä yhtä aikaisesti Venetsiassa taidebiennaalin kanssa vuonna 2017. Paviljongissa esillä ollut taide oli brittitaiteilijoiden tekemää, joilla on kulttuurisesti moninaiset taustat. Ikram kertoo inspiroituneensa paviljongista ja sen taiteilijoista, tavasta joilla taiteilijat esitettiin ja se, millaista taiteilijuutta näyttelyssä tuotettiin ja representoitiin. (Ikram 2018.)

Mona Hatoum ja Shirin Neshat ovat Nayab Ikramille tärkeitä ja inspiroivia taiteilijoita. Hatoumin latautuneet installaatiot ja Neshatin tapa kuvata Lähi-Idän naisia ja käyttää valokuvaa, ovat tehneet Ikramiin suuren vaikutuksen. Nayab Ikram kokoaa omaa inspiraatiokirjastoa, johon hän kerää muun muassa taustatutkimusta varten paljon materiaalia laajalla skaalalla. Poc-taiteilijat ovat hänen fokuksessaan. Myös hiuksiin liittyvä aineisto kiehtoo häntä, kulttuuriset koodit, psykologia ja miten mieli toimii, ovat Ikramille tärkeitä teemoja ja kysymyksiä. Teoreetikko Stuart Hallin tekstit Ikram nimeää niin sanotusti perusteiksi, hyväksi johdatukseksi monimuotoisuuden käsittelyyn ja analysointiin. (Ikram 2018.)

Kohtaamisen tärkeys

Nynnyt kertovat inspiroituvansa erityisesti kohtaamistaan ihmisistä. Hanna Ohtonen ja Selina Väliheikki järjestivät neljäpäiväisen retriitin keväällä 2018, joka sijoittui ajallisesti lähelle haastatteluhetkeä. He painottavat saaneensa paljon vaikutteita retriitissä olleilta, esimerkiksi Jenny Moorelta, Ramina Habibollahilta ja Nayab Ikramilta. Hanna Ohtonen alleviivaa myös jokapäiväisiä kohtaamisia feministisessä työtila Poimussa. Kollegoilta kuulee kiinnostavista teksteistä, näyttelyistä ja esityksistä. Juttelu kasvokkain, ihmisten kohtaaminen, on Ohtoselle oleellista. (Ohtonen 2018.)

Hanna Ohtonen painottaa myös Turussa Titanik-galleriassa *nynnyjen* kuratoimaa *Between a rock and a hard place there is softness* -näyttelyä ja sen taiteilijoita. Keskusteluilla ja ajatuksilla, joita Andrea Coyotzi Borja, Emilia Kokko ja Jenny Moore jakoivat, on ollut suuri vaikutus Ohtoseen. Ja vaikutus jatkuu edelleen. (Ohtonen 2018.)

Mirkka Rekolan runot ovat olleet Selina Väliheikille merkittäviä ja tärkeitä jo pitkään. Hän palaa runoihin tasaisin väliajoin. Väliheikki puhuu myös teoksista, joita vastaan hän on. Tällaiset teokset ovat merkittäviä erityisesti oman kasvun kannalta. (Väliheikki 2018.)

Olen yhtä mieltä Selina Väliheikin kanssa siitä, että on hyvä nähdä ja kokea välillä sellaista, mitä ei haluaisi. En välttämättä tarkoita shokkikuvastoa, esimerkiksi äärimmäistä väkivaltaa, mutta tunnistamalla asiat, joita ei halua kannattaa tai mihin ei halua sitoutua, terävöittävät näkemään sellaisia asioita, joita haluaa edistää. Usein asiat, jotka jäävät vaivaamaan mieltä, ovat sellaisia, joihin palaamalla ymmärtää, miksi jokin asia on tuntunut vaikealta tai ontuvalta.

Ramina Habibollahin vastaus vaikuttimista ja inspiraatiosta kietoutuvat hänen omaan feministiseen historiaansa, polkuun, joka oli viimeisen seitsemännen kysymyksen teemana. Käsittelen Habibollahin vastausta seuraavassa kahdeksannessa luvussa.

Vaikuttimet ja inspiraation lähteet vaihtelevat kuraattorien omien kiinnostuksen kohteiden ja mieltymysten mukaan. Yhdistäviä vaikuttimia vastaajille ovat taiteilijat, taideteokset ja näyttelyt. Useissa vastauksissa nousee esiin myös opinnot ja akateemiset vaikuttimet. Myös kirjallisuus, musiikki ja elokuvat toimivat inspiraation tuojina ja lähteinä.

8 *Feministinen polku*

Seitsemännen kysymyksen kautta etsin erilaisia reittejä feminismin äärelle. Kysyin, millainen feministinen polku haastateltavillani oli? Tavoitteeni oli ymmärtää, millaisia erilaisia reittejä feminismiin löytyy. Kysymys oli henkilökohtainen ja olin varautunut, että mahdollisesti osa haastateltavista kokisi kysymyksen tungettelevaksi, mutta pelkoni osoittautui turhaksi.

Ramina Habibollah kertoo olleensa aina feministi. Tarkan hetken löytäminen, jolloin asia olisi kirkastunut hänelle, on vaikeaa määrittellä, koska feminismi on ollut läsnä hänessä pitkään. Habibollah näkee oman feminisminsä lähteneen henkilökohtaisista tarpeista, mikä on laajentunut koskemaan yleisempää tasoa: ”Halusin olla itse vastuussa omasta olemassaolostani, toiminnastani ja toimijuudestani. [...] Kiinnostuin ensin itsestäni ja sitten muista.” (Habibollah 2018.)

Internet feministisen tiedon hankinnassa ja asioiden jakamisessa on ollut Ramina Habibollahille oleellinen väline ja väylä. Muut ihmiset ja internetin luomassa tilassa oleminen on ollut tärkeää. Hän kertoo, että verkko on tuonut pääsyn aiheiden ja asioiden äärelle, mistä hän ei ole ollut aikaisemmin edes tietoinen. Aluksi Habibollahia kiinnostivat erityisesti eläinten oikeudet ja kiinnostus laajeni yhteiskunnallisiin asioihin, omiin oikeuksiin ja feminismiin.

Eläinten oikeuksista kiinnostuminen johdatteli myös Nayab Ikramin näkemään valinnan mahdollisuuksia ja vaikutuksia. Näitä olivat esimerkiksi eettisen kosmetiikan käyttö tai monikansallisten yhtiöiden toiminnan tunnistaminen. Ikram korostaa useaan

otteeseen rakenteiden hahmottamista ja huomioimista. Rakenteet liittyivät myös naisten ja tyttöjen asemaan ja epäoikeudenmukaisuuksiin: miksi tytöillä ja pojilla oli erilaiset liikuntatunnit tai miksi tyttöjä kannustettiin eri asioita kohti kuin poikia? (Ikram 2018.)

Ramina Habibollah puolestaan muistuttaa, että samat rakenteet vaikuttavat eri sorron muotoihin. Habibollah kertoo saaneensa tietoa internetistä esimerkiksi transihmisten ja muunsukupuolisten oikeuksista. Habibollah korostaa verkon voimaa ja tärkeyttä. Hän ei olisi oppinut kyseisiä asioita kirjoista tai populaarikulttuurista, vaan verkko-yhteisöt ovat olleet oleellinen väline tiedon äärelle ja ymmärrykseen. (Habibollah 2018.)

Omien kokemusten tunnistaminen ja sanallistaminen helpottuivat verkon avulla, painottaa Habibollah. Hän epäilee, että ihmisten kokemusten sanallistaminen ja niistä puhuminen eivät välttämättä olisi mahdollisia ilman internetiä. Omat kokemukset esimerkiksi rasismista ovat helpommin tunnistettavissa. Habibollah nostaa esiin *Ruskeat tytöt* -median ja sen merkityksen poc-yhteisölle. Ennen *Ruskeita tyttöjä*, ei rodullistamisesta puhuttu juurikaan Suomen kontekstissa, vaan keskustelu liittyi Yhdysvaltojen kontekstiin: "[...] saatiin uusia sanoja käyttöön kuvaamaan omia ja muiden kokemuksia. Ruskeiden tyttöjen olemassaolosta tuli paljon itsevarmuutta, oikeutusta ja tukea." (Habibollah 2018.)

Koko Hubara, joka on perustanut *Ruskeat tytöt* -median, korostaa meiltä meille -ajattelua ja -toimintaa. Tämä tarkoittaa sitä, että muu kuin valkoinen normi määrää, miten puhutaan, kuka puhuu ja kenelle. Meiltä meille -ajattelu haastaa valkonormatiivisuutta ja valtasuhteita. Ruskeat ihmiset, poc-ihmiset, rodullistetut ihmiset, määrittyvät omista lähtökohdistaan ja halujensa kautta, ei valtavirran toiseuttavasta puhunnasta ja käytänteistä. (Ruskeat Tytöt 2018.)

Esikuvikseen Ramina Habibollah nimeää ihmiset, joiden kanssa hän on tekemisissä joka päivä. Esimerkiksi Taidekoulu Maan opettajat antoivat esimerkkiä yhteiskunnallisesta toimijuudesta ja toiminnasta ja kannustivat sitä kohti. Oppilaitoksen hyvä ilmapiiri ja kiinnostus aktivismin eri muotoihin sekä kannustaminen vaikuttamiseen, johdattivat osaltaan Ramina Habibollahia kohti yhteiskunnallista, feminististä toimijuutta. (Habibollah 2018.)

Esikuvat

Monien haastateltavien puheessa perheen ja erityisesti äitien merkitys feminismissä korostuu. Selina Väliheikin, Hanna Ohtosen ja Laura Liljan äidit ovat feministejä. Nayab Ikramille isosiskon vaikutus feminismissä on ollut huomattava.

Hanna Ohtonen kertoo oppineensa äidiltään, mitä feminismi on: maailmassa ei ole tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja että näitä asioita tulee tavoitella. Hän kertoo aktivoituneensa feministisistä kysymyksistä opiskellessaan Selina Väliheikin kanssa Aalto-yliopiston *CuMMA*-maisteriohjelmassa. Monet asiat ja kohtaamiset herättivät kummastusta Ohtosessa ja hän jakoi yhtäläiset tunteet Väliheikin kanssa. Erityinen hetki Hanna Ohtoselle ja Selina Väliheikille oli *h.arta*-taiteilijakollektiivin kohtaaminen opiskeluaikana. Ryhmä toimii feministisesti ja heidän metodinaan on ystävyys. Tämä teki *nynnyihin* vaikutuksen ja heidän toimintansa resonoi kollektiivin toiminnan kanssa. (Ohtonen 2018.)

Lapsena Selina Väliheikki ei tiennyt feminismiä sanana, mutta kotona jaetut arvot olivat feministisiä. Väliheikki toteaa, että oli aika, jolloin feministiset ajatukset eivät olleet läsnä tai niinkään tapetilla, kunnes ne aktivoituivat *CuMMA*-maisteriopintojen aikana. (Väliheikki 2018.)

Selina Väliheikki inspiroitui kuullessaan Felicity Allenin puhuvan teorian ja elämän yhteydestä ja siitä, että kaikki opitut asiat, käytäntö ja tieto, mitä kehossa ovat, yhdistyvät. Allenin kuvaama *klikki* tapahtui, kun hän ymmärsi, että hänen omaamansa tieto on eri muodossa ja että tietoa on valtava määrä. Väliheikki ryhtyi lukemaan Donna Harawayta ja tämä vahvisti hänen feministisiä ajatuksiaan. *Nynnyinä* yhdessä toimiminen ja tärkeiden asioiden ymmärtäminen feminismiksi, on Väliheikille oleellista. (Väliheikki 2018.)

Perheen ja erityisesti siskon merkitys feministiksi kasvussa on ollut Nayab Ikramille oleellista. Ikram painottaa, että hänen perheensä oltiin hyvin tietoisia rakenteista ja epäoikeudenmukaisuuksista. (Ikram 2018.)

Oman kehon kunnioitus ja rajat olivat Nayab Ikramille selkeitä varhain. Kykyä puolustaa itseään korostettiin myös kotona. Nayab Ikram mainitsee olleensa jo koulussa kriittinen ja analyttinen lapsi ja nuori, joka ei niin sanotusti pitänyt suutaan kiinni, jos havaitsi

epäoikeudenmukaisuutta tai epäkohtia. Hän kertoo kokeneensa rasismia lapsuudesta lähtien: ”Olet tietoinen erilaisuudestasi. Tulet hyvin tietoiseksi, että et istu normiin.”²¹ (Ikram 2018.)

Nayab Ikram muistaa sanoneensa jo varhain, että on feministi. Lukioaikaiset ystävät olivat feministejä, kuten hänkin. Ikram korostaa liittolaisten, verkostojen tuomaa tukea ja tärkeyttä. Ramina Habibollahin kanssa yhdessä toimiminen on monella tavalla oleellista ja tärkeää. He tukevat ja täydentävät toisiaan. Tuen merkitystä tulisi painottaa Suomessa vahvemmin, huomioi Ikram. Hän on pannut merkille, että Suomessa harvemmin eritaustaiset henkilöt tapaavat toisiaan ja aito yhteistyö on poikkeuksellista. Tämä tulee näkyviin taiteen kentällä, mutta myös muilla elämänalueilla. Feministinen toimijuus korostaa yhteisöllisyyttä, yhdessä tekemistä ja jakamista, minkä toivoisi olevan normi kaikilla aloilla, mutta näin harvemmin on. (Ikram 2018.)

”Synnyin sellaiseksi”, naurahtaa Laura Lilja, kun kysyn hänen feminististä polkuaan (Lilja 2018). Hän kertoo äitinsä olevan vahva nainen, joka antoi hänelle feministisiä eväitä nuoresta lähtien. Lilja tosin mainitsee olevansa radikaalimpi feminismissään: ”Feminismi kehittyi ja feminismissäni on nykyaikaisemmat sävyt”. (Lilja 2018.)

Muuttuvat feminismit

Taide tarjoaa Laura Liljalle välineitä käsitellä tärkeitä yhteiskunnallisia asioita. Ennen Porin taidekoulua hän opiskeli matematiikkaa ja ajatteli, että ollakseen taiteilija pitäisi olla lahjakas piirtäjä ja että poliittisuus tarkoittaa poliitikkona toimimista. Opiskeluvuodet Taideteollisessa korkeakoulussa (nykyään Aalto-yliopisto) ja tuolloin Helsingin yliopistossa suoritettut sukupuolentutkimuksen sivuaineopinnot toivat Liljalle keskusteluapua feministisissä kysymyksissä. Opinnot vaikuttivat Liljan feministiseen ajatteluun. Laura Lilja painottaa myös, että matka feministinä ei pysähdy tai pääty, vaan että matka jatkuu. (Lilja 2018.)

21 ”You are aware that you are different. You get very aware of that you are not the norm.” (Ikram 2018.), vapaa käännös Eeva Holkeri

Matkasta, liikkuvuudesta ja muutoksesta, puhuu myös Elina Suoyrjö. Hän painottaa, että oma feminismi on muuttunut sen myötä, mitä elämässä on tapahtunut ja millaisessa elämäntilanteessa on. Elina Suoyrjö kertoo pop-yhtye *Salt-N-Pepa*:n musiikin vaikuttaneen häneen nuorena vahvasti. Hän ymmärsi, että naiset voivat tehdä asioita, näyttää upealta ja käyttäytyä voimaantuneesti miesvaltaisessa tilassa ja kontekstissa. *Salt-N-Pepa*:n naiset ottivat tilan, joka heille ei välttämättä itsestään selvästi kuulunut. Elina Suoyrjö kertoo naurahtaen, että ei aivan tainnut käsittää tuolloin *Push it* -kappaleen moninaisia merkityksiä, mutta että musiikki ja *Salt-N-Pepa*:n tyyli tekivät häneen suuren vaikutuksen. (Suoyrjö 2018.)

Myös Elina Suoyrjö mainitsee yliopistoajan merkittävyyden feminisminsä kannalta: ”Virallisesti minusta taisi tulla feministi varmaankin yliopistossa” (Suoyrjö 2018). Suoyrjön opinnot koostuivat taidehistorian ja myöhemmin sukupuolentutkimuksen maisteriopinnoista sekä Tukholmassa suoritetuista kuratoinnin opinnoista. Se, miten sukupuoli rakentuu ja mitä sukupuoli on, olivat Suoyrjölle keskeisiä kysymyksiä hänen ensimmäisen pro gradu -tutkielman aikaan Helsingin yliopistossa taidehistorian laitoksella, ei niinkään tassa-arvon kysymykset. Tukholmassa opiskellessaan Suoyrjö muistaa marxilaisen feministisen tutkimuksen olleen todella pinnalla feministisen tutkimuksen kentässä. Tärkeää onkin Suoyrjön mukaan huomioida feminismin ajallisuus ja määrittelyn muuttuvuus kontekstista riippuen. (Suoyrjö 2018.)

Minulle yliopisto-opinnot ovat olleet monien haastateltavien tavoin sysäys feminististä ajattelua ja toimintaa kohti. Opiskellessani Turun yliopistossa taidehistoriaa ja kirjallisuustiedettä, sain varsinakin kirjallisuuden opintojen kautta vahvan feministisen tutkimuspohjan taiteiden tutkimukseen, joka johdatti minut naistutkimuksen opintojen äärelle. Ensimmäisissä taidehistorian opinnäyteseminaareissa pohdittiin tutkimuksen viitekehystä. Muistan, kuinka onnellinen olin ja kuinka kotona olin, kun sain tukeutua feministiseen tutkimukseen. Muistan ajatelleeni, että mitä järkeä tutkimusta on tehdä mistään muusta näkökulmasta. Ehkäpä olen ollut samalla polulla jo pitkään, mutta feminismi on ajan myötä muuttunut, liikkunut ja terävoitynyt.

Feministisissä poluissa toistuvat perheen ja erityisesti äitien merkitys. Monet haastateltavista ovat saaneet kotikasvatuksessa

feministisiä kimmokkeita. Rakenteiden hahmottaminen, yhtäläisien mahdollisuuksien näkeminen, epätasa-arvon tunnistus ja oman paikansa puolustaminen ovat monelle kummunneet jo kotoa.

Useissa vastauksissa toistuvat myös koulutuksen ja feminististen opintojen merkitys. Kunnianhimoisten sukupuolentutkimuksen oppiaineiden olemassaoloa yliopistoissa ei pidä vähätellä. Useissa vastauksissa painotetaan feminismiin muuttuvuutta, liikkuvuutta ja kontekstisidonnaista luonnetta.

Lopuksi

Tutkielmani tavoitteena oli tuottaa tietoa feministisestä kuraattoriudesta suomalaisessa taidekontekstissa. Tutkimusintressini keskittyi feministisen kuratoinnin muotoihin ja siihen, miten feministinen kuraattori määritellään.

Keskityin opinnäytetyössäni analysoimaan kuuden kuraattorin vastauksia esittämiini kysymyksiin, joita keräsin haastatteluissa keväällä 2018. Kysymykset käsittelivät feministisen kuratoinnin muotoja. Haastattelin feministisiksi kuraattoreiksi itseään nimenneitä Ramina Habibollahia, Nayab Ikramia, Laura Liljaa, Hanna Ohtosta, Elina Suoyrjöä ja Selina Väliheikkiä.

Opinnäytetyöstäni käy ilmi, että feministinen kuratointi on kokonaisvaltainen asenne. Se ottaa yhdenvertaisesti huomioon sukupuolet ja sukupuolettomuudet, se on toimintaa, joka murtaa konventioita ja normeja. Se ei ota itsestäänselvyksiä itsestään selvinä ja yrittää tunnistaa valtavirrasta vaiennetut äänet, kuulemaan ja kuuntelemaan aidosti ja eettisesti.

Feministisessä kuratoinnissa on kyse käytänteistä, tavasta toimia. Kyse ei ole vain näyttelyn teemasta tai oletettujen naistaiteilijoiden tekemien teosten esittelystä. Feministinen kuratointi on asenne, joka seuraa kaikkia kuratoriaalisia prosesseja. Feministinen asenne ei ole irrotettavissa koskemaan vain kuratointia, vaan feministiset ajatukset ja toiminnot ovat läsnä kuraattorin kaikissa toimissa, elämässä.

Haastattelukysymyksiä oli seitsemän ja nauhoitettua haastatteluaineistoa tallentui noin kuusi tuntia. Haastatteluaineiston syvälinen

ymmärtäminen nousi tutkielmani tavoitteeksi ja koen onnistuneeni siinä.

Feministisen kuratoinnin tarkka kiteyttäminen on hankalaa, jopa mahdotonta. Toiminnan muuntuminen ja reagointi ajan ilmiöihin, määrittelee toimintaa jatkuvasti uusiksi.

Perinteisesti feministisen kuratoinnin on ajateltu tarkoittavan *naistaiteilijoiden* teosten esittelyä tai näyttelyä, joka käsittelee feministisiä teoksia. Keskustelun painopiste on vähitellen siirtynyt kuraattoriaalisiin prosesseihin ja toiminnan tapoihin, joita ohjaavat feministiset arvot. Lina Džuverović ja Irene Revell kysyvät osuvasti ”We falter with feminist conviction” -artikkelissaan (2016):

*Tarkoittaako feministinen kuratointi feminististen teosten kuraatointia feministisiltä taiteilijoilta, teoksia, jotka käsittelevät feminismiä sen muodoissa ja/tai sisällössä? Onko kuratointi feminististen kannanottojen tekoa kuraattoriaalisissa prosesseissa vai tarkoittaako se feministisen politiikan sisällyttämistä työskentelyprosesseihin ja kuraattoriaaliseen työhön itsessään?*²² (Džuverović & Revell 2016, 133.)

Määritellessään feminismiä kaikki haastateltavat kiinnittyivät vastauksissaan intersektionaaliseen feminismiin. Tämä kertoo kuraattorien halusta kiinnittää huomio muuttujien moninaisuuteen, kuten toimintakykyyn, seksuaaliseen suuntautumiseen, taloudelliseen tilanteeseen, ihonväriin, uskontoon ja sukupuolen ilmenemismuotoihin.

Laaja-alaisuus ja kaiken huomioon ottaminen tiedostettiin myös hankalana ja suorastaan mahdottomana tehtävänä, mutta se, että feminismi rajautuisi koskemaan esimerkiksi vain naissukupuolta, ei ollut vaihtoehto. Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja yhdessä tekeminen sekä yhteisöllisyys nousivat kuraattorien vastauksissa poikkeuksetta esiin. Feministinen toiminta yksin ilman liittolaisia koettiin hankalana.

22 ”Does ‘feminist curating’ refer to curating feminist work, by feminist artists, work that embraces feminism(s) in its form and/or content? Is it a way of making feminist statements in the curatorial process, or does it involve incorporating feminist politics into the working process and infrastructure of the curatorial work itself?” (Džuverović & Revell 2016, 133.), vapaa käännös Eeva Holkeri

Kuratoinnin määritelmät poikkesivat toisistaan feminismiä laajemmin. Esimerkiksi Laura Liljalle kuratointi tarkoitti enemmänkin teemallisen näyttelyn kokoamista ja erilaisten aiheiden käsittelyä teos- ja näyttelylähtöisesti, kun taas Ramina Habibollahille kuratointi merkitsi välinettä oppimiseen, tekemiseen, muiden tukemiseen ja asioista puhumiseen. Elina Suoyrjölle kuratointi oli ennen kaikkea mahdollistamista ja kontekstien luomista. Hänelle kuratointi tarkoitti työskentelyä taiteen ja taiteilijoiden, tilojen ja yleisöjen kanssa. Akateeminen kuratointinormi, johon Nayab Ikram ei kokenut istuvansa, painottaa muun muassa teoreettista tekstintuottamista. Ikramille muun muassa käytännönläheisyys kuratoinnissa oli tärkeää. *Nynnyille* kuratointi oli muun muassa huolen pitämistä termin laajassa merkityksessä: taideteosten, taiteilijoiden, yleisöjen, paikkojen, tilanteiden ja keskusteluiden. Keskeinen kuratoriaalinen kysymys *nynnyille* oli: kenen tarinat jäävät kuulematta ja keiden unohdetaan?

Haastatteluista kävi ilmi, että kuratoinnista tulisi puhua entistä enemmän taidekentällä. Se auttaa ammatin määrittelyssä ja tuo moninaisia tapoja tehdä kuratointia esiin. Käsitteen ja ammatin avaaminen edistävät työn tekemisen mahdollisuuksia ja yhteistyötä. Kuratointia määritellään jatkuvasti uudelleen ja sen määritelmät ovat liikkeessä.

Asioiden jakaminen, keskustelu, yhdessä tekeminen ja normikriittisyys painottuivat kaikkien haastateltavien vastauksissa. Oman position tarkastelu, asioiden kyseenalaistus ja eteenpäin vieminen yhdessä, näyttäytyivät feministisen toiminnan ytimenä.

Feministinen asenne kuratoinnissa tuli ilmi esimerkiksi epähierarkkiseen työskentelyyn pyrkimisenä sekä yhdessä tekemisessä feministikollegoiden kanssa. Turvallisen tilan ja mahdollisuuksien luominen nähtiin tärkeänä. Feministinen toiminta tarkoitti tapaa toimia muita ihmisiä tai olioita hyväksikäyttämättä, välineellistämättä. Tärkeää oli oman työskentelyn, tilanteiden, puitteiden ja yhteistyökumppaneiden kyseenalaistus. Feministiteoreetikko Sara Ahmedilta tuttu termi *killjoy*, ilon pilaaminen, nousi vastauksissa esiin. Tällä tarkoitettiin sitä, että on tiettyjä periaatteita, mistä ei tingitä, esimerkiksi valtakulttuurin seksistisiä rakenteita ei tueta ja vaikeita asioita sanotaan ääneen esimerkiksi palkkauskysymyksissä, vaikka leimautuisi hankalaksi henkilöksi tai ilon pilaajaksi.

Kaikkien kuraattorien hankkeissa yhteistä oli se, että ne olivat feministisen teorian ja tavoitteiden mukaisia. Esimerkeissä korostuivat myös jokaiselle yksilölle tärkeät teemat, joiden äärellä haluttiin työskennellä. Laura Liljalle normikriittisyys oli ensisijaista. Elina Suoyrjön teemat kumpusivat usein feministisistä affektiteorioista ja kohtaamisista taiteilijoiden ja taiteen kanssa. Normatiivisten rakenteiden horjuttaminen ja purkaminen olivat Ramina Habibollahille ja Nayab Ikramille ensisijaista. Heidän näyttelyprojektinsa tähtäsi poc- ja rodullistettujen taiteilijoiden esittelyn laventamiseen ja valtavirtaistamiseen.

Jokainen haastateltava pyrki työssään vaikuttamiseen. Tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen toiminnan harjoittaminen nousi tavoitteiden kärkeen. Normien kyseenalaistus sekä sukupuolikysymyksissä että etnisyyden äärellä, olivat fokuksessa. Rakenteisiin ja representaatioihin vaikuttaminen nousivat oleellisina tavoitteina esiin, vaikka tietoisuus työn vaikeudesta oli läsnä.

Mahdollisimman monille toivottiin pääsyä taidekentälle yhdenvertaisina. Feministisen kuratointityön haluttiin vaikuttavan asenteisiin, käytänteisiin ja rakenteisiin. Tämä tarkoitti muun muassa palkkaukseen liittyviin epäkohtiin tarttumista. Kysymyksiä siitä, millaisia ääniä kuuluu ja annetaan kuulua, olivat keskeisiä.

Kysyin myös feministisen toiminnan ja toimijuuden vaikeudesta ja sen mahdollisista varjopuolista. Oletin kuulevani kritiikkiä feministisistä konventioista, mutta vastaukset olivat lähes ainoastaan positiivisia. Vaikeaksi koettiin yksin toimiminen ja mahdollinen liitto-
laisten puute.

Toki esimerkiksi Ramina Habibollah mainitsi reilusti ja feministisesti toimimisen välillä vaikeaksi. Jatkuva itsensä kyseenalaistaminen ja toimintaan sisäänrakennettu kyseenalaistus ja kriittisyys, koettiin rankkana. Ilon pilaaminen nousi esiin vastauksissa feministisen toiminnan haasteissa. Nayab Ikram painotti rakenteellisten ongelmien näkemisen hankaluutta ja ennen kaikkea rakenteisiin liittyvän muutostyön haastavuutta. Tärkeä huomio liittyi omaan positioon ja sille sokeutumiseen sekä ulkopuolelle jättämiseen, jos kuuluu johonkin tiettyyn ryhmään itse. Sekä positiivisena että yhtä aikaa vaikeana asiana nousi esiin itsestä huolehtiminen. Yhdessä työskentely on *nynnyille* ja Ramina Habibollahille ja Nayab Ikramille toiminnan perusta, mutta Habibollah muistutti, että yhdessä

tekemiseen kuuluu väistämättä myös huonoja hetkiä. Yhdessä tekeminen nähtiin kuitenkin vahvuutena ja se näyttäytyi yhtenä feministisen kuratoinnin kulmakivenä, mikä toistui vastauksissa useaan otteeseen. Elina Suoyrjö huomioi, että feministiset ja yhdenvertaisuuskysymykset ovat läsnä entistä enemmän taidemaailmassa. Tulevaisuus vaikuttaa valoisammalta, jos taidetyön eettisyyteen kiinnitetään huomiota ja sitä kohti pyritään. Keskustelun toivoisi Suoyrjön mukaan tulevaisuudessa ottavan entistä intersektionaalisemman suunnan. Tavoitteena olisi, että puhunta tai toiminta, joka ottaa seksuaalisuudet, etnisyyden ja taustat aidosti huomioon, toteutuisi.

Toimintaa inspiroivana painotettiin ihmisten kohtaamista ja kohtaamisia. Taiteilijat, teokset ja näyttelyt koettiin erityisen merkittävänä. Elina Suoyrjö painotti taiteilijoita ja taidetta innostuksen kohteena ja lähteenä. Suoyrjö mainitsi myös opiskeluaikaiset mentorit, joiden merkitys omiin kuratoriaalisiin pohdintoihin, on ollut huomattava. Laura Lilja listasi useamman taiteilijan, teoksen ja henkilön, joista hän inspiroituu. *Nynnyt* painottivat ihmisten kohtaamisen tärkeyttä ja antoisuutta. Ramina Habibollahin vaikuttimet tulivat ilmi hänen feministisen polkunsa myötä. Hän painotti internetin ja verkko-yhteisöjen tärkeyttä. Sekä Ramina Habibollah että Nayab Ikram mainitsivat Koko Hubaran luoman *Ruskeat tytöt* -median. *Ruskeiden tyttöjen* olemassaolo on tuonut tukea poc-ihmisille.

Haastateltavien puheessa perheen ja erityisesti äitien merkitys feministisen identiteetin muodostumisessa korostuivat. Internetin tuomat mahdollisuudet ja erityisesti yhteisöjen tuki, nähtiin merkittävänä. Suuri osa haastateltavista mainitsivat myös opintojen tärkeyden feministisissä poluissaan.

Haastattelujen perusteella voi sanoa, että muutosta tapahtuu, mutta se on hidasta ja hankalaa. Feministinen toiminta rajautuu helposti melko pieniin yhteisöihin ja valtavirtapuhe puuttuu. Rakenteiden muuttaminen ja horjuttaminen on pitkäkestoista ja hidasta vaikuttamistyötä. Se, että taidekentästä löytyy enenevissä määrin henkilöitä, jotka määrittelevät itsensä feministeiksi, on ensi sijaisen tärkeää.

Oma haaste ja tavoite, johon toivon itse sitoutuvani työelämässä on se, että sovellan oppimaani käytännössä. Se, että kunnianhimoiset tavoitteet saadaan toimimaan niin sanotusti tosielämässä vaatii sisua, kärsivällisyyttä ja liittolaisten tukea ja turvaa.

Tärkeitä kysymyksiä, joihin palaan, kun minusta tuntuu, että feminismini on hukassa tai kun mietin, mihin toimintani vaikuttaa, ovat: Kuinka yhdenvertaisuutta edistetään? Miten suomalaisista taide-toimijoista tulisi vähemmän valkoisia? Millaista valtaa nautin ja kenen kustannuksella?

Lähteet

Painamattomat lähteet

Haastattelut

- Habibollah, Ramina 2018. Kuraattori, kuvataiteilija, Ramina Habibollah, haastattelu 13.4.2018, Musiikkitalon kahvila, Helsinki.
- Ikram, Nayab 2018. Kuraattori, valokuvataiteilija, Nayab Ikram, haastattelu 2.5.2018, Café Art, Turku.
- Lilja, Laura 2018. Kuvataiteilija, kuraattori Laura Lilja, haastattelu 24.4.2018, Porin taidemuseon kahvila, Pori.
- Ohtonen, Hanna 2018. Kuraattori, kuraattoriduo *nynnyt*, Hanna Ohtonen, haastattelu 18.4.2018, Feministinen työtila Poimu, Helsinki.
- Suoyrjö, Elina 2018. Kuraattori, Arte ry:n toiminnanjohtaja Elina Suoyrjö, haastattelu 12.4.2018, Café Art, Turku.
- Väliheikki, Selina 2018. Kuraattori, kuraattoriduo *nynnyt*, Selina Väliheikki, haastattelu 18.4.2018, Feministinen työtila Poimu, Helsinki.

Muut painamattomat lähteet

Turun yliopisto (TY), Turku

Opinnäytteet

- Holkeri, Eeva 2006. *Pääosassa naiset – Feminiinisyyden moninaiset representaatiot Nanson ja Ingmanin mainosvalokuvissa*. Pro gradu -tutkielma, Humanistinen tiedekunta / Taiteiden tutkimuksen laitos.

Painetut lähteet

- Abdulkarim, Maryan & Talvitie, Eveliina 2018. *Noin 10 myyttiä feminismistä*. Helsinki: SKS.

- Ahmed, Sara 2017. *Living a Feminist Life*. Durham and London: Duke University Press.
- Ahmed, Warda 2016. Suomi ei ole valmis, koska minua ei ole kuultu. Teoksessa *TOISEUS 101 – näkökulmia toiseuteen*. Toim. Sonya Lindfors. Helsinki: UrbanApa. <http://urbanapa.fi/wp-content/uploads/2012/10/TOISEUS-101-n%C3%A4k%C3%B6kulmia-toiseuteen.pdf>. Haettu 7.5.2018.
- Diaz Ramos, Laura 2016. *Feminist Curatorial Interventions in Museums and Organizational Change. Transforming the Museum from a Feminist Perspective*. <https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/39450/1/2017diazramoslphd.pdf>. Haettu 10.4.2018.
- Džuverović, Lina & Revell, Irene 2016. We falter with feminist conviction. Teoksessa *CURATING in Feminist Thought*. Toim. Elke Krasny & Lara Perry & Dorothee Richter. OnCurating.org, Issue 29. <http://www.on-curating.org/issue-29.html#.Wyo8-9YzZE4>. Haettu 10.4.2018.
- Elfving, Taru 2017a. Johdanto – Taru Elfving: Välillä, välissä, välikädessä. Teoksessa *Kuratoi – Yhdeksän nykytaiteen kuratoinnin käytäntöä*. Toim. Taru Elfving & Mika Hannula. Helsinki: Kustannus Oy Taide, 11–18.
- Elfving, Taru 2017b. Metsää puilta – paikkasidonnaisen taiteen kuratoinnista. Teoksessa *Kuratoi – Yhdeksän nykytaiteen kuratoinnin käytäntöä*. Toim. Taru Elfving & Mika Hannula. Helsinki: Kustannus Oy Taide, 30–61.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2018. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Hannula, Mika 2009. *Politics, Identity and Public Space – Critical Reflections in and through the Practices of Contemporary Art*. Utrecht: Exprothesis. Series in Art Research and Public Space. <https://static1.squarespace.com/static/54d6681fe4b02fde3d6e646e/t/5509582ae4b09b5ee16722cd/1426675754823/Politics%2CIdentity+and+Public+Space+by+Mika+Hannula.pdf>. Haettu 10.4.2018.
- Helsinki Art Institutions for Equality. <http://www.artforequality.fi/>. Haettu 29.5.2018.
- Helsingin Feministinen Salaseura 2017. Feministisen ajattelun kirjoittaminen suomalaisen taiteentekemisen käytäntöihin. <https://koneensaatio.fi/apurahat/tuetut/2017-2/vuosittainen-apurahaku-taiteen-arvioijaprofilit-2017/>. Haettu 26.6.2018.
- Hoare, Natasha 2016. Maria Lind. Teoksessa *The New Curator. Researcher, commissioner, keeper, interpreter, producer, collaborator*. Edit. Milliard, Coline & Niemojewski, Rafal & Borthwick, Ben & Watkins, Jonathan. London: Lawrence King Publisher, 138–145.
- Jones, Amelia 2016. Feminist Subjects versus Feminist Effects: The Curating of Feminist Art (or is it the Feminist Curating of Art?) Teoksessa *CURATING*

- in Feminist Thought*. Toim. Elke Krasny & Lara Perry & Dorothee Richter. OnCurating.org, Issue 29. <http://www.on-curating.org/issue-29.html#Wyo8-9YzZE4>. Haettu 10.4.2018.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne 1996. Kritiikki, visiot, muutos – feministinen purkamis- ja rakennusprojekti. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 9–34.
- Lindfors, Sonya 2016. Esipuhe. Teoksessa *TOISEUS 101 – näkökulmia toiseuteen*. Toim. Sonya Lindfors. Helsinki: UrbanApa. <http://urbanapa.fi/wp-content/uploads/2012/10/TOISEUS-101-n%C3%A4k%C3%B6kulmia-toiseuteen.pdf>. Haettu 10.4.2018.
- Lindfors, Sonya 2018. Foreword. Teoksessa *Blackness & the Postmodern – preview*. Toim. Sonya Lindfors. Helsinki: UrbanApa. <http://urbanapa.fi/wp-content/uploads/2012/10/Blackness-the-Postmodern-PREVIEW-VERSION.pdf>. Haettu 10.4.2018.
- Luutonen, Maija 2017. Liikerit. Teoksessa *Kurainti – Yhdeksän nykyaiteen kuratoinnin käytäntöä*. Toim. Taru Elfving & Mika Hannula. Helsinki: Kustannus Oy Taide, 174–227.
- Niemojewski, Rafael 2016. The Aspirational Narrative of the New Curator. Teoksessa *The New Curator. Researcher, commissioner, keeper, interpreter, producer, collaborator*. Edit. Milliard, Coline & Niemojewski, Rafal & Borthwick, Ben & Watkins, Jonathan. London: Lawrence King Publisher, 9–11.
- nynnyt 2017. nynifesto. <http://nynnyt.org/manifesto/>. Haettu 10.4.2018.
- Oinas, Elina 2004. Haastattelu: Kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa *Feministinen tietäminen. Keskustelua metogologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 209–227.
- Ruskeat Tytöt 2018. Ruskeat Tytöt Media. <https://www.ruskeattytot.fi/pageus/>. Haettu 28.6.2018.
- Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 2018. Mitä on tasa-arvo? <https://tane.fi/tasa-arvo>. Haettu 20.11.2018
- Toppila, Paula 2017. Ihme – yksi teos, monta tulkintaa. Teoksessa *Kurainti – Yhdeksän nykyaiteen kuratoinnin käytäntöä*. Toim. Taru Elfving & Mika Hannula. Helsinki: Kustannus Oy Taide, 264–307.
- Queer2017. Mikä queer? <https://taiteellinenpervokalenteri.wordpress.com/mika-queer/>. Haettu 5.6.2018.
- Rastenberger, Anna-Kaisa 2015. *Tietoa, valtaa ja toimintaa. Suomalaisen valokuvataiteen kansainvälistyminen: Käsitteiden kautta järjestetty valokuvataiteen kenttä 1990–2000-luvuilla*. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/153391>. Haettu 10.4.2018.
- Robinson, Hilary 2016. Feminism Meets the Big Exhibition: Museum Survey

Shows since 2005. Teoksessa *CURATING in Feminist Thought*. Toim. Elke Krasny & Lara Perry & Dorothee Richter. OnCurating.org, Issue 29. <http://www.on-curating.org/issue-29.html#.Wyo8-9YzZE4>. Haettu 10.4.2018.

Yhdenvertaisuus 2018. Mitä yhdenvertaisuudella tarkoitetaan? <https://yhdenvertaisuus.fi/mita-on-yhdenvertaisuus>. Haettu 20.11.2018

Kiitos

Suurkiitos haastateltavilleni: Elina, Hanna, Laura, Nayab, Ramina, Selina; avoimuudesta, ajasta ja syventymisestä. Ilman teitä – ja muita feministejä – opinnäytettäni ei olisi.

Suuren suuri kiitos Ankalle viisaudesta, tarkkanäköisyydestä ja energiasta.

Iso kiitos Timolle mahtavasta taitosta ja työn graafisesta ilmeestä.

Annalle suuri kiitos ohjauksesta, avusta ja kommentteista.

Erityinen kiitos kuuluu rakkaalle Praxis-yhteisölleni: Aleksandra, Ankka, Ingrid, Mariliis, Saskia. Antamanne tuki, tekemänne kysymykset ja kyseenalaistus ovat olleet korvaamattomassa roolissa kaiken aikaa.

Ymmärryksestä ja tuesta kiitän erityisesti Tommia.